

TÜRK DIŞ POLİTİKASI GÜNCEL SORUNLARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME TOPLANTISI

I:

DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM, KÜRT SORUNU, ORTADOĞU,
ERMENİSTAN İLE İLİŞKİLER VE KAFKASLAR

1 – 3 Ekim 2009 tarihleri arasında

Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü tarafından düzenlenen
çalıştayın değerlendirme notları

Düzenleyen:

Doç. Dr. Ertan EFEGİL

Sakarya Üniversitesi Rektörlüğünün sağladığı maddi

Ve

Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi

İle

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'nın sağladığı kırtasiye yardımı

Sayesinde gerçekleştirilmiştir.

1.

“Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikası’nın Temel Anlayışında Değişim ve Dönüşüm”

*Türk Dış Politikasında Değişim ve Dönüşüm*¹ isimli sunumunda **Ramazan Gözen**, Türk dış politikasının ana karakterini ya da temel anlayışını üç boyutta analiz etti. Birincisi, uluslararası sistemdeki ana yönelimi ya da duruşu açısından, Türk dış politikası, Batıya dönüktür ve Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan bu dönem iki alt döneme ayrılmaktadır. Soğuk Savaşın başlangıcına kadar olan dönemde, Türkiye, esasen Batıya yakınlaşma çabası içinde olmuştur. Soğuk Savaş’ın başından günümüze kadar olan dönemde Türkiye, ABD’nin öncülüğündeki Batı bloğu ve onun kurumsal yapılarıyla bütünleşmiş, gerek iç gerekse dış politikasını büyük ölçüde ABD, NATO ve Avrupa’ya uyumlu şekilde oluşturmaya çalışmıştır. İkincisi, dış politikanın teorik veya felsefi altyapısı açısından, Türk dış politikası, Batılı değerler ve ilkelere göre, yani modernleşme, ulus-devlet ve egemenlik çerçevesinde şekillenmiştir. Üçüncüsü, dış politikanın araçları ve yöntemleri açısından, Türk dış politikası büyük ölçüde siyasal, ideolojik ve askeri yöntemlere ve araçlara ağırlık vermiştir. Uluslararası politikada realist şüphecilik ve sert güç araçları kullanılmıştır. Türkiye’nin hem siyasal, askeri ve stratejik, hem de ekonomik, sosyal ve diplomatik ilişkileri, Batılılaşma hedeflerine göre şekillenmiştir.

Tarihsel açıdan Türk dış politikasında süreklilik ve değişimi analiz eden Gözen’e göre, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye’nin dış politikasında yine temel bir değişim ya da dönüşüm yaşanmamıştır. Türkiye’nin ana dış politika yönelimi, ideolojisi ve araçları, ABD ve NATO merkezli olmaya devam etmiştir. Bazı siyasiler ve entelektüeller, bu dönemde Türkiye’nin farklı bir dış politika eğilimi içine girdiğini iddia ederler. Onlara göre, Türkiye, Batı merkezli bir dış politika yerine Avrasya merkezli bir dış politika izlemiştir. Ancak Türkiye’nin Avrasya açılımı da, ABD ve NATO stratejilerinden bağımsız bir şekilde gelişmemiştir. 1990’larda Türk dış politikasının temelden değişmesi yönünde ortaya çıkan tek istisna, 1996 – 1997’de Refahiyol hükümeti dönemidir. Bu dönemde Türkiye, İslam ve Doğu ülkelerine doğru yönelmişti. Fakat 2002 döneminde AK Parti’nin iktidara gelmesiyle, dış politikada değişim ve dönüşüm amacıyla ciddi girişimler ve gelişmeler yaşandı. Bunları da, Türk dış politikasının yönelimi bağlamında değişim ve dönüşüm yönünde girişimler olarak kabul etmek gerekir.

2002 sonrasında, Türkiye, ABD ekseninden AB eksenine kaydı. Bu ise, ciddi bir değişim olarak algılanmalıdır. Türkiye tarihinde ilk defa bir hükümet, realist teoriden çok, liberal/neo-liberal teoriye uygun bir dış politika izlemeye başladı. Bu değişim, dış politika araçlarına da yansdı. Askeri ve strateji araçları, yerini ekonomi, kimlik, insan hakları, sivil yönetim ve diyalog gibi yumuşak güç araçlarına bıraktı. Fakat 2005 yılından sonra bu değişim yavaşladı ve birçok açıdan durakladı. Bu gelişmenin üç nedeni vardı: 1) ulusal aktörlerin ortaya

¹ Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil tarafından hazırlanacak derleme kitapta, metnin tamamı basılacaktır.

koyduğu direniş, 2) AB içinde gelişen ve güçlenen Türkiye karşıtlığı ve 3) Türkiye'nin bölgedeki gelişmelerin etkisiyle yeniden Ortadoğu'ya yönelmesi.

Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun felsefesinin özünde, Yeni Osmanlılık anlayışı bulunmaktadır. Yönelim olarak, Türkiye, Osmanlı coğrafyasına yoğunlaşacak, teorik olarak, bölgenin kültürel, sosyal ve tarihi kodlarına göre hareket edecek ve araçsal olarak dini, kültürel, sosyal ve tarihsel araçları kullanacaktır. Davutoğlu'nun anlayışı, daha çok devlet merkezli bir anlayıştır. Realist teoriye uygundur. Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin AB üyeliği, vazgeçilmez hedef değildir, bir medeniyet ve değer ölçüsü değildir. Buna karşın, Ortadoğu ve Osmanlı coğrafyası ve medeniyeti çok daha hayatidir. Bu anlayış ise, ABD ve NATO politikalarıyla uyumludur. Bu anlayış, İran'ın radikal ideolojisine ve politikasına karşı bir panzehir ya da denge unsuru olarak görülmektedir.

Sonuçta, Gözen, Türk dış politikasında son dönemde görülen değişim ve dönüşüm girişimlerini, Türkiye'nin Soğuk Savaş'tan itibaren sahip olduğu ABD-NATO-Batı merkezli dış politikasına bir alternatif olarak değerlendirmemektedir. Türkiye'nin mevcut yapı ve değerler dizisi içindeki öneminin arttığını kabul eden Gözen, Türk dış politikasında kalıcı bir değişim olabilmesi için şu adımların atılmasını önermektedir: 1) Uluslararası sistemdeki ABD hegemonyasının değişmesi veya en azından Türkiye'nin bu yapısal hegemonyadan farklı bir yapı kurması veya içinde yer alması gerekir, 2) Türk dış politikasındaki medeniyet perspektifli dış politika anlayışının hâkim konuma gelmesi gerekir, 3) Türk dış politikasında yumuşak güç araçlarının kullanımının artması, 4) İç politikasını, demokrasi, hukukun üstünlüğü, çoğulculuk, piyasa ekonomisi ve insan hakları konularında geliştirmesi ve 5) anarşik uluslararası sistem devam ettiği sürece, bu değişimin yaşanması mümkün değildir.

Konuşmasında, **Cüneyt Yenigün**², Türk Dış Politikasını, beş farklı döneme ayırmaktadır: a) 1946 – 1950, b) 1950 – 1960, c) 1960 – 1980, ç) 1983 – 1991 ve d) 1991 sonrası.

Genel olarak Türk Dış Politikası, iki devinimli dalga hareketi göstermektedir. Ancak Euro – Atlantik ayağı, daha fazla etkili görülmektedir.

1946 – 1950 döneminde, İsmet İnönü'nün Tarafsızlık Politikası nedeniyle, Türkiye, diğer ülkeler nezdinde, güvenilmez adam haline gelmiştir. 1950 – 1960 döneminde, dış politika, Amerikan yanlısı görünüm kazanmıştır. 1960 – 1980 döneminde, koalisyon hükümetleri hâkimdir ve siyasi hayatta tam bir istikrarsızlık bulunmaktadır. Siyasi belirsizlik ile ekonomik ve sosyal sıkıntılar, doğrudan dış politikaya yansımıştır. Yine de dış politika, Batı yanlısı özelliğini korumuştur. 1983 – 1991 döneminde ki Özal dönemi de denilebilir, ABD – Batı yanlısı politikalarda yukarıda doğru bir ivme kazanılmıştır.

Yenigün, konuşmasında, iç hâkim elitlerin değişim konusunda isteksiz olduğunu belirtmiştir. İç hâkim elitler, neyi tercih etmektedirler diye soru sorarak, dış faktörlerin değişimi gerekli kıldığını, ancak bu değişimin sağlanması için de, öncelikle iç hâkim elitlerde anlayış değişiminin yaşanması gerektiğini vurguladı. Kullanılan dış politika araçlarını yeterli bulmayan Yenigün, ideolojik ve duygusal hareket eden zihinlerde dönüşümü gerekli görmektedir.

² Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil tarafından hazırlanacak derleme kitapta, metnin tamamı basılacaktır.

Yeniğün, 1990 sonrası dönemi de, üç farklı döneme ayırmaktadır: 1991 – 1993, 1993 – 2002 ve 2002 – 2009 dönemleri. 1991 – 1993 döneminde, dış politikada, milliyetçi çizgi görünüyor. Hazırlıklı olmayan Türkiye'ye izlediği politika büyük geldi. Cesaret isteyen politikaları. Türk – İslam sentezi üzerine kurulmuş politikaları. Bu dönemde, ABD yanlısı politikada bir kırılma yaşandı. 1993 – 2002 dönemi, koalisyon hükümetlerin siyasi hayata hâkim olduğu dönemdi. Bu nedenle daha sorunlu bir dönemdi. Siyasi hayattaki istikrarsızlık, dış politikaya olumsuz bir şekilde yansdı. PKK uluslararası boyut kazandı. Dış politikada tutarsızlıklar görülmeye başlandı. Dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan, İslam ülkelerine yöneldi.

2002 – 2009 dönemi, tek parti dönemidir. Bu durum, Türk dış politikasının, doğal ve otomatik olarak mevcut gücünün artmasına neden oldu. Uluslararası ekonomik politika, Türk dış politikasında yer almamıştı, ancak bu dönemde uluslararası ekonomi ile uluslararası politika eşgüdümü hale getirildi. AB ile ilişkilerde, karşılıklı bağımlılık anlayışı hâkim hale getirilmeye çalışılırken, ABD ile ilişkilerde bölgesel güvenlik arayışları hâkimdi. Dış politikaya hâkim olan ilkeleri şu şekilde özetleyebiliriz: güvenlik ile özgürlük arasında doğrudan bağlantı mevcuttur, komşular ile sıfır problem ve küresel aktörler ile senkronize davranış kalıpları.

Genel olarak, Türk dış politikasının başarıya ulaştığını düşünen Yeniğün, dış politikada proaktif bir anlayışın benimsendiğini söylemiştir.

Burhanettin Duran ise, *Türk Dış Politikası Ortadoğululaşıyor mu?*³ isimli sunumunda, AK Parti iktidarıyla birlikte, Türkiye'nin Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerde güçlü ve aktif bir oyuncu olarak rol aldığını ve Türk dış politikasında Ortadoğu'nun kazandığı bu yeni önemin Batı'daki çevrelerde ve Türkiye'deki laik gruplarda AK Partinin Batıdan uzaklaşan bir dış politikaya yöneldiği şeklinde ciddi bir kuşku uyandırdığını belirtti. Duran'a göre, Türk dış politikasında Ortadoğu ve Batı algılamalarında bir dönüşüm yaşanmakta ve Ortadoğu Türkiye için artık sadece güvenlik sorunlarının ve tehditlerinin yoğunlaştığı yer olmaktan çıkmıştır. Yoğun bir diplomasi, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve güvenlik sorunlarının ortaklaşa yeniden ele alınmasıyla birlikte, tehditlerin fırsatlara çevrilmesi hedeflenmektedir. Türkiye, AB'ye tam üye olma konusundaki idealini sürdürürken, Soğuk Savaş döneminin klasik anlamıyla Batı yanlısı bir dış politikayı terk etti.

Soğuk Savaşın bitimiyle değişen dünya şartlarında Türk dış politikasının da bir dönüşüme girdiği, karşılaştığı fırsat ve tehditler sebebiyle daha aktif ve çok boyutlu bir mahiyet kazandığı yönünde yaygın bir kanı bulunmaktadır. Bu dönüşümle Türkiye, eksen ülke konumundan orta büyüklükte bir devlet konumuna ulaşmıştır. ABD ve NATO'ya bağımlılık ve tek boyutluluktan karşılıklı bağımlılık ve çok boyutluluğa geçilmiştir. 11 Eylül sonrası dünyada yaşanan küresel gelişmeler, jeo-stratejik önemi, modernite tecrübesi, demokrasisi ve ekonomisiyle Türkiye, dünya siyasetinde önemli bir oyuncu haline gelmiştir. Ortadoğu, Avrupa ve Avrasya coğrafyalarının merkezinde bulunan Türkiye, Avrupa'nın küresel aktör olması, küresel enerji siyaseti ve medeniyetler çatışması gibi tartışmalarda etkili bir yere sahiptir. Türkiye, Ortadoğu'daki tarafsız gözlemci statüsünü terk ederek, proaktif bölgesel

³ Metnin tamamı için bakınız: Burhanettin Duran ve Kemal İnat, *Ortadoğu Yıllığı 2008*, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.

oyuncu konumuna gelmiştir. Türkiye'nin bu yeni rolü, ABD ve AB ile olan ilişkilerinde tamamlayıcı özellik taşımaktadır.

AK Parti, dış politikayı iç politikayı dönüştürmenin aracı olarak kullanmıştır. Demokratikleşme, dış politikanın bir parçası haline gelmiştir. AK Partinin dış politikası, bütünleşme arayışı olarak AB ile ilişkiler, dengeli karşılıklı bağımlılık temelinde ABD ile ilişkiler, aktif barış ve işbirliği temelinde komşularla yakın ilişkiler üzerine oturmaktadır. Hükümetin dış politika hedefi ise, Türkiye'yi, Rusya ve Almanya gibi, küresel bir güce dönüştürmektir. Dış politikanın dinamiğini ise, yeni bir medeniyet söylemi tarafından etrafi örülmüş aydınlanmış bir ulusal menfaat anlayışı oluşturmaktadır. Güvenlik, demokratikleşme ve ekonomik kalkınma arasında yeni bir denge kurarak ulusal menfaat kavramını yeniden tanımlayan AK Parti yönetimi, yeni bir medeniyet söylemini, Türkiye'nin dünyadaki yerini ve kimliğini Batıcılık, yeni Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi siyasi akımların ana argümanlarını içeren yeni bir sentezle anlama çabası içerisinde. Yeni dış politikada, AB ve ABD ilişkiler boyutuyla Batıcı yanın, Balkanlar ve Ortadoğu boyutuyla yeni Osmanlıcılık unsurun, İslam dünyasıyla geliştirilen ilişkiler yönüyle İslamcı yanın ve son olarak Orta Asya boyutuyla Türkçü öğenin harmanlandığı ileri sürülebilir. Bu sentez, Türkiye'nin stratejik, tarihi, ekonomik ve kültürel koordinatlarının mecburiyeti olarak görülmektedir. Bu mecburiyetler, bir medeniyet derinliği içermektedir. Bu bakış açısı, Türk dış politikasında kimlik krizini ret etmektedir.

Yeni dış politika vizyonunda öne çıkan ilk şey, bütünleşmiş dış politika yaklaşımıdır. Diğer özelliği ise, idealist karakteridir. Ancak bu idealizm, ülkelerin rasyonel ve makul milli menfaatlerini tanıyarak takip edilmeye çalışılan bir reel idealizmdir.

Komşularla sıfır problem politikasını iddialı bir hedef olarak gören Duran açısından, Balkanlardan Ortadoğu'ya ve Kafkaslara komşularla aynı anda çelişmeyen bir dış politika yürütmek hiç de kolay görünmemektedir. Bu iddialı boyutları Türkiye'nin spesifik olaylarda nasıl entegre edeceğine ilişkin sorun mevcuttur.

Türkiye'nin yeni Ortadoğu politikası, tüm bölge için bir güvenlik düzeni içermektedir. Türkiye kendi tecrübelerini, Ortadoğu ülkelerine bir model olarak aktarmak istemektedir. Türkiye'nin bölgedeki aktif konumunun altında yatan temel faktör, kimliğini yeniden şekillendirme arayışıdır. Yeni Osmanlıcılık anlayışı ise, emperyal amaçlar içermemektedir. Türkiye'nin yumuşak gücünü öne çıkararak, bölgesel süper güç haline gelmeyi hedefleyen bir yaklaşımdır. Bu politika, Batı'ya alternatif değil, Doğu ile Batı'yı tamamlayıcı bir anlayış içermektedir.

Duran konuşmasını, aşağıdaki soruları sorarak bitirmiştir: İç ve dış dinamikler yeteri kadar okunabiliyor mu? Hariciye, bu bakış açısına ne kadar inanmaktadır?

Tartışma kısmında ise, **Murat Cemrek**, İslamcı kartın, Türk Dış Politikasına hâkim olduğunu belirtmiştir. Dış politika, gerçekte etnik değildir. Osmanlıdan hareketle millet sistemine uygun bir anlayış mevcuttur. Kürtler, çoğunluğun bir parçası olarak görülmüştür, çünkü bakış açısında hâkim unsur, İslam olduğu için. Bu faktör, araştırmalarda hep bulanık kalmıştır. Türk dış politikasında İslamcı kartın her zaman etkin olarak rol aldığını belirten Cemrek, 1960'dan sonra ise bu faktörün artarak devam ettiğini söylemiştir.

Mehmet Bülent Uludağ, rejim değişikliği ile dış politikada değişim arasında doğrudan bir bağlantı kurarak, Türkiye’de genel değişimin, ancak rejim değişikliği ile olabileceğini belirtmiştir. Ne olursa değişim gerçekleşir? Ülkenin gücünün artması, çevresel değişim ve iç yapının değişimi gibi faktörler, rejim değişikliğini ortaya çıkarır. AK Parti’nin şansı, dış dünyada bir istikrarın başlamasıdır. Refahiyol tecrübesi, Türkiye’de seçimle gelen iktidarın tek başına dış politikayı değiştiremeyeceğini göstermiştir. AK Parti hükümeti, Batılıları daha fazla kullanmaktadır. Dış politikada, Türk ve Batı düşüncelerini uzlaştırabilmektedir. Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, kendi stratejisini, Batı ile uyumlaştırabilmektedir. Türkiye’deki mevcut güçler (sağ, sol, İslamcı) değişimci değildir.

Alâeddin Yalçınkaya, ancak rejim, iktidar ve politika temellerinde değişimin olabileceğini kabul ederken, fakat sadece iktidarın ve/veya yöneticilerin değişimi halinde, dış politikada değişimin yaşanmasının söz konusu olmadığını belirtti. Aynı zamanda, konjonktürel / jeopolitik koşullardaki değişimler de, dış politikada değişimi teşvik etmektedir.

İrfan Kaya Ülger ise, Türk dış politikasının ideolojisi, perspektifi var mı sorusu ile görüşlerini açıklamaya başlayarak, dış politikanın yıllardır, “Atatürk’ün Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesine dayandırıldığını ve günümüzde de dış politika eylemleri için sürekli Atatürk’e referans verildiğini hatırlattı. Türk Dış Politikasında iki temel belirleyici ilke bulunmaktadır: a) Statükocu anlayış ve b) Batıcılık. Statükocu anlayışta, uygulama bazında değişim görülmektedir. Batıcılık anlayışında herhangi bir değişiklik mevcut değildir. Ancak çağdaşlaşma, kültürel zihinsel dönüşüm görülmektedir. AK Parti döneminde ideolojik bazda bazı değişimlerde bulunmaktadır.

Konuya inşacı kuram bağlamında yaklaşan **Ali Aslan** ise, her devletin, dış politikasını, kimlik ve ideolojik anlayışına uygun olarak belirlediğini belirtti. Türkiye’de sosyolojik bir dönüşümün yaşandığını belirten Aslan, bu durumunun da, devlet – toplum ilişkisini dönüştürdüğünü söyledi. AK Parti sayesinde, Kemalist elit karşısında daha örgütlü muhafazakâr elit kesimin ortaya çıktığını ifade eden Aslan, yine de zorunlu olarak, dış politikada bazı devamlılıkların olduğunu belirtti. Yine de bazı dinamiklerde değişimin görüldüğünü ifade eden Aslan, 10 sene sonra daha fazla değişimin yaşanabileceğini vurguladı.

Muzaffer Şenel için, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması, bir kırılma değildir, aksine yeniden tanımlamadır. Yeni Cumhuriyet, Osmanlı’dan tümüyle farklı değildi. Yeni Avrasyacılık ve Avrupa Birliği gibi kimlikler, TC’yi tanımlamada yeterli değillerdir. Toplum kimliğinin tüm boyutlarını yansıtan bir dış politika söylemi ve pratiği ile karşı karşıyayız. Bu Türkiye dış politikası açısından süreklilik unsurlarını içerisinde barındıran bir değişim sürecini ifade etmektedir. Bu nedenle dönüşüm tabiri daha doğru gelmektedir. Toplum sosyo-kültürel olarak Doğulu, Ortadoğulu. Tamda bu nedenledir ki İslami anlayış her zaman var olmuştur. Türkiye Devleti siyasal mekanizma olarak Batılı tarzda örgütlenmiştir. Ekonomik olarak hem zengin kuzeyin hem de fakir güneyin unsurlarını içerisinde barındırmaktadır. Devletin ideolojik yapılanması siyasal mekanizma bağlamında olmuştur.

Diğer taraftan Osmanlı geleneği bu yapıda da modern-Avrupalı tarzda yeniden kurgulanmıştır. Yeni Osmanlılık, bugünkü dış politikayı açıklamakta çok yetersiz kalmaktadır. Yeni özgürlük anlayışı harekete geçirildi. Retorik düzeyinde köprü söylemi bir kenara bırakıldı, onun yerine daha iddialı bir söylem olan merkez ülke olma söylemi

yerleştirilmeye çalışıldı. Türkiye, Avrasya'nın merkezinde değil, Afro-Avrasya'nın merkezinde görülüyor. Son olarak, dış politikada araçlar yeniden kurgulanmalı, sivil toplum örgütleri ve hükümet-dışı diğer yapılanmalar ve konjonktürel etkiler mutlaka dikkate alınmalıdır.

Dış politikada gerçekten değer yaratıcı bir değişim olabilmesi için, Türkiye'de içsel dinamiklerin harekete geçirilmesinin elzem olduğuna ve iç politikada değişime yönelik yeterli düzeyde güdülerin mevcut olmasına rağmen Cumhuriyetçi – Kemalist kimlikleri dışlayan, ötekileştiren ulus-devletçi anlayışın geçmişte ve kısmen de olsa hali hazırda siyasal aktörlerin zihinsel dünyasını oluşturduğuna değinen **Adem Çaylak**, AK Parti'nin toplumsal tabanı harekete geçirmekle birlikte, iç politikada Kemalist kırmızıçizgilerin dışına çıkacak, resmi söylemi sorunlaştıracak adımlarının sınırlı bir çerçevede kaldığını, aşamadığını (anayasa değişikliği, Cumhuriyetin felsefi geleneği) belirtmiştir. Türkiye'nin dış politikasında değişim olabilmesi için içsel dinamikler konusunda değişim, dönüşüm ve medeniyet algısı ile orada olma arzusunda değişim olması gerekir. Ancak burada bazı çelişkiler bulunmaktadır. Türk ulus-devleti Batılı anlayış ile Türkiye kimliğini belirli bir etnisite üzerinden inşa etmeye kalktı. Bu yanlıştı. Kendi içerisinde çatışma olmadığı sürece, değişim ortaya çıkamaz. Dış politikada meşruiyet, Kemalizm ile eklemlendiriliyor. Kimlik sorununu Türkiye çözmek zorundadır. Bu durum ise, hem içeride hem de dışarıda değişimi engellemektedir.

Kimliğin inşasında ajanların varlığına vurgu yapan **Neziha Musaoğlu**, bu ajanında devlet olduğunu ifade etmiştir. Diğer aktörlerin yeri ne kadar olmalıdır? Bu analiz yapıldıktan sonra, nasıl bir kimlik inşa edilmeli sorusuna dönülmelidir. İçeride bu konuda nasıl bir mutabakat bulunmaktadır. Türk dış politikasında meşruiyet önemli bir sorundur ve uzmanların görüşleri ne kadar dış politikaya yansımaktadır.

Rıdvan Kalaycı'ya göre, Türkiye değişim çabası içerisindedir ve Türkiye'nin, sorun yaşadığı ülkeler ile sorunlarını çözme girişimleri olumlu çabalarlardır. Kalaycı, sorun yaşanan ülkeler ile sorunların diyalog yoluyla çözülmesi taraftarıdır.

Türk dış politikasının normalleştiğini, olması gereken yere geldiğini belirten **Yıldırım Turan**, edilgen konumda olan Türkiye'nin araçsal aktör haline geleceğini öne sürdü. Tarihsel coğrafyası ve kültürel mirası nedeniyle, Yıldırım Turan, Türkiye'nin aktif rol oynaması gerektiğini belirtti.

Ali Balcı ise, Türk dış politikasını dönemlere bölerek analiz etmenin sorun yaratacağını söyleyerek, söylem düzeyinde ayrıştırma yapılması gerektiğini ileri sürdü. Bunun içinde belli dönemde geçerli olan söylemlerin (kelimelerin, kuramların vb.) ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu analizi yaparken, Ali Balcı, dış politikada öznelerin hareketlerinin bilinçli yapılmadığını söylemektedir. Aslında politika kavramı ise, bilimsel çalışmalarda, bilinçli öznelerin hareketleri, eylemleri olarak tanımlanıyordu. Balcı, Türk dış politikasını üç döneme ayırmaktadır: diktatoryal, militarist ve neo-liberal söylem dönemleri.

Entelektüellerin açıklamalarını dinlemesi halinde bir dönüşüm geçirmesi gereken Ankara'daki yetkililerin, bunu tercih etmek yerine, statükocu yaklaşımları benimsediğini söyleyen **Hasan Oktay**, Dış İşleri bürokratlarının, Bakan Davutoğlu'nun, mevcut politikalarını hayata

geçirmesi konusunda tereddütlere sahip olduklarını belirtmiştir. Oktay, Davutoğlu'nun kendisini destekleyecek ekibinin olmadığını söyledi.

Son sözü alan **Kemal İnat**, Türk dış politikasında, kendi kimliği çerçevesinde bir dünya kurma amacı, değişim isteği bulunduğunu ifade ederek, Türkiye'nin merkez ülke yapılmak istendiğini söyledi. Dış politikada, liberal kurumsalcı bir yaklaşımın benimsenerek, karşılıklı bağımlılık kavramına vurgu yapıldığını belirten İnat, uluslararası konjunktürde tek taraflı bağımlılığın azaldığını ifade etti.

SON HALİ

2.

“Türkiye Modeli ve Kürt Sorunu”

Soruna, “Kürt sorunu” kavramını kullanarak yaklaşılmasını sorunlu bir yaklaşım olarak gören **Adem Çaylak**⁴, sorunu, ulus-devletin yaşadığı bir kriz, Cumhuriyetçi – Kemalist ulus devlet oluşturma anlayışının sonucu ortaya çıkan bir durum olarak değerlendirmektedir. Çaylak’a göre, Kürt kökenli Türk denmesi yanlıştır. Türk kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı denmediğinin manidar olduğunu dile getiren Çaylak, aslında pozitivist laik anlayışın sonucunda TC’nin evrilmesinin öngörülmesi nedeniyle, modern Türkiye’yi kuran iradenin, Türkleri ve bu arada diğer etnik unsurları sahih din anlayışından azade kıldığını, resmi bir milli İslam anlayışı çerçevesinde dini kamusal alandan atarak, bir nevi “dinsizleştirme” politikasına vatandaşların maruz bırakıldıklarını, yine aynı iradenin özellikle Türkiye’nin Kürtlerini de, “Türkleştirme” politikasına maruz bıraktıkları bir sürecin yaşandığını öne sürdü. Bu anlayışın, farklı toplum kesimlerine de sirayet etmesi sonucunda, devlet katında Kürtler bir sorun olarak görüldü, dışlandı ve ötekileştirildi. Şimdiki süreçte bir tanıma ve kabul etme refleksi içine girilse de, “haklarını verelim” türünden bir söylem ve tanıma, başkaca sorunları da beraberinde getirecektir.

Türkiye Cumhuriyeti, çok dilli, çok dinli yapıdan tek uluslu, tek dilli yeni bir ulus oluşturma projesi öngörüyordu. Ancak Batı Avrupa’da ise, daha fazla yurttaş oluşturma çabası o dönemde mevcuttu. Kemalizmin milliyetçilik anlayışı, sırasıyla üç döneme ayrılmaktadır: Anasır-ı İslamiye (Müslüman unsurları), ardından Türkiye halkı ve 1925’ten itibaren Türk halkı. Etnik kimliğini terk ederek, kültürel ve siyasal olarak Türk kimliği ile Türk milleti kavramsallaştırmalarının, bütün diğer etnik kimliklerin kendilerini ifade edecek ortak payda olarak kabul edilmesi isteniyordu. Ancak bu tutmadı. Aksine daha fazla sorun ve gerilim alanları oluşturdu. Terörün beslendiği kaynak oldu. Etno-secular kimlik oluşturulmaya çalışıldı. Bu anlayış bağlamında, gayri-Müslimler de dışlandı.

İslam ve Osmanlı geçmişi, oluşturulmak istenen kimliğin ötekisi oluyordu. Dinin öngördüğü toplumsal bağları, etnik milliyetçilik öngörmüyordu. Türk dini ve Türk dili gibi. Fakat yapılması gereken, etnisite (soya dayalı) üzerinden inşa edilen vatandaşlık terk edilerek, farklı gruplara özerklikler verilmeli, vatandaşlık kavramı, etnik kimlikten, ulustan arındırılmalıdır. Millet bölünemez bir nitelik gösterir anlayışı demokrasiye aykırıdır. Anayasa’daki ilgili maddenin değiştirilmesi gerekmektedir. Millet, aslında bölünebilir bir yapıya sahiptir.

*Türkiye’de Terör Sorunu*⁵ isimli konuşmasında, **Ercan Sancak**’a göre sorun, etnik temelli bir terör sorunudur ve çözülmesi gerekmektedir.

Etnik temelde terör sorununun ortaya çıkmasında birçok sebep vardır. Birinci olarak; ayrılıkçı Kürtlerde geçmişten bu yana kimlik arayışı ve bağımsız devlet olma isteği olmuştur.

⁴ Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil tarafından hazırlanacak derleme kitapta, metnin tamamı basılacaktır.

⁵ Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil tarafından hazırlanacak derleme kitapta, metnin tamamı basılacaktır.

İnsanların kendi kimliğini koruması içgüdüğü her zaman mevcuttur. Kimliğini istememesi gibi bir anlayışın ortaya konulması ise doğru değildir. İkincisi; dış güçlerin bölgedeki çıkarlarıdır. Günümüzde dış güçler hala bölgede faaliyetlerini sürdürmektedirler. Üçüncüsü ise, Türkiye’de uygulanan siyasal ve etnik politikaların etkisidir. Kürtler, kendi kimliklerini yaşama konusunda sorunlar yaşadılar. Günümüzde bu sıkıntılar önemli ölçüde giderilmiştir. Dördüncüsü; Türkiye ekonomisinin zayıflığı ve halkın fakirliğidir. Bu ortak sorunumuzdur ve kısa vadede bu sorunu aşmanın imkânı yoktur. Beşincisi; gerilim atmosferinin, fasit daire çerçevesinde büyümesidir. Maalesef ülkemizde etnik politikalar konusunda ciddi bir çalışma yapılmadığı için Kürt-Türk çatışmasına sebep olabilecek hassasiyetler ele alınmamıştır. Gerilimi artıracak her şey çok tehlikelidir. Bu bağlamda medyanın terörü ve eylemlerini bu kadar kamuoyuna taşıması, Kürt-Türk gerginliğini artırmaktadır. Medyanın bu konuda yayınlarına sınırlamalar getirilmesi zaruridir. Beşincisi ise hükümetler yer yer bölgede yanlış politikalar uygulamışlardır. Terör konusunda inisiyatif hükümetin elinde olmalı ve devletin kurumları arasında eşgüdüm sağlanmalıdır. Devletimizin güçlü olması için, hükümetlerin de güçlü olması gerekir.

Kürtlerin siyasi temelde farklı talepleri vardır: bağımsızlık, federasyon, üniter devlet ve eyalet sistemi. Bu alanda, dünyadaki tecrübelerle bakılması gerekmektedir. Terör yoluyla ayrılıkçı Kürtlerin bir ilerleme sağlamaları mümkün gözükmemektedir. Devletimiz ayrılıkçı Kürtlerin taleplerini dikkate almalı ve bu soruna daha da büyümeden çözüm üretmelidir.

Demokratik açılım bağlamında, federasyon ve eyalet sistemi gibi seçeneklerin hayata geçirilmesi mümkün değildir. Çözüm, üniter yapı içerisinde gerçekleşmelidir. Üniter yapı bozulmadan eğitim, dil ve kültürel alanlarda bazı somut adımlar atılmalıdır. Etnik temelli terör sorununun büyümesine neden olan faktörlerin tek tek ele alınması gerekir.

Anayasadan kaynaklanan sorunlar mevcuttur. Anayasaya toplumsal konularla ilgili çok ayrıntılı maddeler konulması sıkıntı oluşturmaktadır. Türklük tanımı zorlama bir tanımdır.

Hükümetin demokratik açılımı hayata geçirme gayretleri, rasyonel bir yaklaşımdır. Herkes tarafından desteklenmesi ve ulusal bir politika olarak ele alınması gerekir. Akademisyenlerin çalışmaları çok önemlidir. Hükümet yetkilileri bu çalışmalara destek vermeli ve bunları dikkate almalıdır. Bu süreçte bazı sorunlar yaşanacaktır. Hükümetin bu konuda önceden hazırlık yapmadığı da ortaya çıkmıştır. Bu durum, ileride sürecin iyi yönetilmesi konusunda bazı sıkıntılar oluşturabilir.

Türkiye’de terörü ve terörün kaynağını anlamaya çalışmak için konuya birkaç yönden bakılmalı, kapsamlı biçimde ele alınmalı; eğitim, ekonomik, diplomatik ve siyasal alanda tutarlı ve aynı zamanda gerekli değişikliklere açık bir etnik-terör politikası oluşturulmalıdır.

Ülkemizde demokratik alanda özgürlükler evrensel ölçütlerde ve hatta daha ileri seviyede olursa ve adalet sağlanırsa, terör sorunu da bitme noktasına gelebilir. Unutmamalı ki yapılması gerek bütün düzenlemeler yapılsa bile, bu sorun köklü biçimde bitmeyebilir. Kürtlerin çıkarı Türklerle barış içinde yaşamaktır. Türklerin de Kürtler olmadan büyük bir dünya gücü olması zordur.

Ertan Efeğil, *AK Parti Hükümetinin Kürt Sorununa Yaklaşımının Analizi*⁶ isimli sunumunda, ilgili aktörlerin önerileri üzerinde durarak, sorunu analiz etmeye çalıştı. Efeğil'e göre, Türkiye kamuoyunda sorunun çözümü yönünde ciddi bir beklenti oluştu. Devlet kurumları, bölge halkı ve onu temsil ettiğini iddia eden siyasi yapılar, artık askeri güç kullanılarak soruna çözüm bulunamayacağı yönünde ortak görüşe sahiptirler. AK Parti hükümeti, sorunu güvenlik kavramı penceresinden bakarak, etnik ayrılıkçı/bölücü hareket olarak nitelendirmemektedir. Sorunun temelinde demokratik hakların ihlali bulunmaktadır. Sorunun çözümü yönünde sosyal, ekonomik, kültürel ve hukuki adımların da atılması gerekmektedir. Sadece Kürt kökenli vatandaşlar için anayasanın değiştirilmesinin olumsuz sonuçlar doğuracağına inanan hükümet, Avrupa Birliği müktesebatına uygun bir anayasal değişikliğin, daha rasyonel bir adım olacağını düşünmektedir.

Özetle hükümet, demokratikleşme bağlamında, Kürt kökenli vatandaşların bireysel düzeyde bazı kültürel ve sosyal haklarını yasalar çerçevesinde güvence altına alarak, PKK'yı silahsızlandırmayı, ardından bölgesel bazda sosyo-ekonomik kalkınmayı ve en sonunda da bireysel temelde insan hak ve özgürlükleri ile azınlık haklarını anayasal güvence altına alarak, sorunu tümüyle çözmeyi planlamaktadır. Sonuçta, hükümet, bu stratejinin yardımıyla, Türkiye'nin üniter yapısını güçlendirmeyi; bölgesel kalkınmayı sağlayarak, bölge halkının devletine olan bağlılığını arttırmayı arzu etmektedir.

Aynı zamanda, hükümet, PKK lideri Öcalan'ı muhatap kabul etmemekte ve TSK'nin operasyonlarını sürdürmesine destek vermektedir. TCK madde 221 kapsamında, PKK'luların yaklaşık yüzde 90'nının herhangi bir ceza almadan serbest bırakılacağını düşünen hükümet, 1982 Anayasasının ilk üç maddesinin temelinde yasal düzenlemeler yapmayı planlamaktadır. Yine de hükümet, etnik vurgu yapmayan bir anayasanın hazırlanabileceğini, nüfus cüzdanlarındaki etnik kimlik vurgusunun kaldırılabilceğini ve Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı'nın esas alınabileceğini belirtmektedir.

Askeri kesim ise, sorunu, güvenlik temelinde değerlendirmekte ve sorunu etnik bazlı ayrılıkçı hareket olarak görmektedir. Türkiye'nin üniter yapısını tehdit edecek her türlü girişime karşı olan askeri kesim, Anayasadan Türk kavramının kaldırılmasına ve Türkçeden başka dilin resmi dil olarak kabul edilmesine itiraz etmektedir.

DTP ile Öcalan'ın görüşleri ise, hükümetin düşüncelerinden oldukça uzaktır. Öcalan, öncelikle bir anayasanın hazırlanması ve yeni anayasada Kürtlere self-determinasyon hakkının verilmesini önermektedir. DTP'de operasyonların durdurulmasını, Öcalan'ın muhatap alınmasını, PKK'nın siyasi hayata katılmasını ve sivil anayasa taleplerinin yerine getirilerek, demokratik özerkliğin kurulmasını talep etmektedir. Demokratik talepler ile PKK'nın silah bırakması arasında doğrudan bağlantı kuran DTP, öncelikle demokratikleşme yönünde adımların atılmasını, ardından da PKK'nın silah bırakmasını önermektedir.

Aydınlar ise, demokratikleşmenin, PKK'nın etkisini azaltacağını, DTP'yi böleceğini ve Kürt kökenli vatandaşların devlete olan bağlılıklarını arttıracığını düşünmektedir. Etnik temele dayalı federasyon veya demokratik özerklik önerilerinin, Türkiye'deki etnik gruplar arasında

⁶ Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil tarafından hazırlanacak derleme kitapta, metnin tamamı basılacaktır.

husumeti arttıracığını düşünen aydınlar, DTPnin önerisini, ayrılıkçı stratejinin ara aşaması olarak nitelendirmektedir. PKK liderinin sürece dâhil edilmesine karşı çıkan aydınlar, yine de son dönemde Kürt sorunu konusundaki tabuların yıkıldığını kabul etmektedir.

Sonuçta, hükümetin uyguladığı strateji, Kürt kökenli vatandaşların beklentilerini karşılamaktan uzaktır. Hükümet PKK'nın silahsızlandırılmasına öncelik verirken, eş zamanlı olarak yasal ve sosyo-ekonomik düzenlemeleri de öncelikle hayata geçirmelidir. Kürtlerin kimliklerini özgürce yaşayabilecekleri somut adımlar atılmalıdır. Yeni bir sivil anayasanın kabulü yönünde somut adımlar atmaya başlaması gereken hükümet, işadamlarını bölgeye yatırım yapmaları konusunda teşvik etmelidir. Bu sayede, Kürt siyasal hayatında çoğulculuk sağlanmış olacaktır.

Demokratikleşmenin, ülkenin birliğine ve bütünlüğüne katkı yapacağı yaklaşımı gerçekçi bir söylemdir. Kendi iç sorunlarını halleden bir Türkiye, dış politikada daha güçlü söylemler içerisinde bulunabilir. Türkiye, bu sorunu, diyalog yoluyla ve demokratikleşme bağlamında çözmek zorundadır. DTP, askeri kesim ve muhalefet partileri ise, partiler üstü bir sorun olan Kürt sorununa çözüm bulma konusunda, hükümet ile ortak akıl içerisinde hareket etmelidir.

Tartışma kısmında söz alan **Ramazan Gözen**'e göre, sorun, sadece Türkiye'nin sorunu değildir, gerçekte Ortadoğu bölgesinin sorunudur. Sorunun, ulus-devlet mentalitesi içerisinde ele alınması yetersiz kalmaktadır. Kürt kimlik realitesi bulunmaktadır. Sorun, Türkiye – Irak – Suriye Konfederasyonu oluşturulmadan çözülemez. Bu yönde, Dış İşleri Bakanı Davutoğlu'nun atılımları, rasyonel girişimlerdir. Konfederasyon kapsamında, üç ülke, ekonomik, ticari, eğitim, kültürel ve sosyal kaynaklarını ortaklaşa değerlendirmelidir. Mümkünse, İran da, bu oluşuma dâhil edilmelidir. Bölge ülkeleri arasında, bölgedeki bütün kesimlerin bir arada yaşayabildiği, bütün kimliklerin ihtiyaçlarının karşılandığı uluslar üstü/ötesi bir işbirliği gereklidir. Bu ülkeler, bir araya gelerek, etnik grupların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalıdır. Mümkün ise sınırlar kaldırılmalıdır. Fonksiyonel düzeyden örgütsel yapıya ulaşırsa, bu sorunlar, konfederal yapı içerisinde eritilmelidir. Bölgede, Avrupa Birliği tecrübesinin bir benzeri oluşum uygulanmalıdır.

Ramazan Gözen'in önerisini oldukça rasyonel bulan **Kemal İnat**, Türkiye'nin bölge devletleri ile tarihsel çatışmaları bulunmadığını belirterek, Avrupa Birliği'nin bu çabayı başardığını, ama bölge ülkelerinin böyle bir çabayı tartışmadıklarını söyledi. İnat'a göre, Davutoğlu, bu amacı hayata geçirmeye çalışmaktadır ve sorunun çözümü konusunda uluslararası temelde de adımların atılması gerekmektedir. Yine de Türkiye'nin kendi içerisinde de yapılması gerekenler bulunmaktadır.

Cüneyt Yenigün'e göre, aşırı Türk milliyetçiliği karşısında, aşırı Kürt milliyetçiliği ortaya çıktı. Osmanlı döneminde, Kürt – Türk milliyetçiliği din ekseninde eritilmişti. Günümüzde ise, Türkiye'nin yüzleşmesi gereken bir sorundur. Bu zamana kadar sorunları izole eden tutumun sergilendiği aşikârdır. Artık Türk devleti, kendi toplumundan korkmamalıdır. Şeyh Sait isyanı, dini bir isyan olarak görülmelidir. Kürtçü özellikler taşımamaktadır. Tek Kürt, tek Türk tipi bulunmamaktadır. Alevi Kürtler, Sünni Kürtler de vardır. Türkiye'nin Batı şehirlerinde yaşayan Kürtlerin kimliklerinin, kültürlerinin değişim gösterdiği görülmektedir.

Hasan Oktay açısından, bölgedeki Kürt kimliği durağan değildir ve bu nedenle hangi kimlik muhatap alınacaktır. ABD ve Türkiye, bölgede iktidar mücadelesi vermektedir. ABD'nin kendisine ait planları mevcuttur ve Türkiye'ye bu politikalar dayatılmaktadır.

Mehmet Bülent Uludağ'a göre, İslamcılar, ulusçuluğu anlayamadı. Çünkü ulus kavramı tarihsel geçmişimizde yoktu. Osmanlı, ulus kavramı olmadığı için, ulusçuluk kavramıyla uğraşmadı. Kürt sorunu, Çeçen sorunu gibi çözülmemelidir. Çeçenlerin 100bini katledildi. Burada asla olmamalıdır. Ermeni tehciri ile Kürt sorunu, Filistin sorunu ile Kürt sorunu karşılaştırılıyor. Bu karşılaştırmayı, PKK'lılar yapmaktadır. Abdullah Öcalan'ı, Che, Mao haline getirdiler. Mao'nun görüşleri, aslında PKK'ya ideolojik temel oluşturamaz. Türkiye'nin de ciddi hataları olmuştur ve PKK'lılar bu hatalardan faydalanmaktadırlar. Ulusum demekle ulus olunamaz ve her Kürt kökenli vatandaşın çıkarı, ortak değildir.

Türkiye, 60 yıl önce ulus değildi. Ancak ulus kavramının çerçevesinde de aksaklıklar bulunmaktadır. Atatürk devrimi, kapsayıcılığı ortadan kaldırdı. Arnavut vb. etnik gruplar, kendi yollarına gitmek zorunda kaldı. Çözümün yolu, kapsayıcılığı yeniden hâkim hale getirmektir.

Kürt sorununu, Türkiye'nin iç meselesi olarak gören **Alâeddin Yalçınkaya**, Atatürk devrimlerinin yerleşmesi sırasında bazı insan hakları ihlallerinin yaşandığını kabul etmektedir. Anayasaya, Türk milliyetçiliğini yazmakla sorunun ortaya çıkmadığını düşünen Yalçınkaya'ya göre, başlangıçta sorun, Kürtçü, kimlik ve etnik temelli değildi. Geçmişte böyle tartışmalar yaşanmamıştı, ancak günümüzde ilkokullarda dahi sorun üzerine küçük çocuklar yorum yapmaktadırlar. Son 30 – 40 yılda, emperyalist güçlerin desteği ile Türkiye'de bir terör hareketi ortaya çıktı. Şu anda ABD, Türkiye ve bölge güçleri arasında belli bir mutabakat var ise de, yine de Türkiye sorunu kendi gerçekleri temelinde çözmelidir. Sorun, insan hakları sorunudur ve işkenceyi yapanlar mutlaka cezalandırılmalıdır. "Ne Mutlu Türküm Diyene" gibi yazıların dağda taşta yazılması yanlıştır. Ancak bunları silmekte, sorunu çözmek için yeterli değildir. Milletten, ulustan ne kast ediliyor. Bu kavram, çağdaş tarifi içerisinde tanımlanmalıdır. Aslında Kürt vatandaşının, q, w harfleri niye yok gibi sorunları yoktur. Kalan yasaklarda kalkmalıdır.

Türkiye'nin sorunu çözmekte geç kaldığını belirten **İrfan Kaya Ülger**, Türkiye'nin, sorunun uluslararası yapıya bürünmeden önce, kendi örgütlenmesini değiştirerek, çok önceden birçok adımları atabileceğini, ancak bunu gerçekleştiremediğini söyledi. Türk kelimesinin, uzun yıllar, Balkanlar ve Kafkaslarda Müslüman olarak algılandığını ifade eden Ülger'e göre, Türkiye'nin sosyolojik yapısı heterojendir ve Türkiye'deki rejim ideolojisi, tarihsel Türk'ü, Türk Irkı kimliğine indirgemıştır. Bunu aşmanın yolu, devlet örgütlenmesinin temel değerler dizisini değiştirmektir. İlimli Müslüman vurgusu yapılarak asgari müştereklerin sağlanabileceğine inanan Ülger, Yugoslavya'da olduğu gibi, Türkiye'de de federasyon olursa, kısa sürede parçalanma yaşanacağını ifade etmiştir. Zaman geçtikçe diğer devletlerinde soruna dâhil olduğunu belirten Ülger, bu güçlerle de işbirliği yapılabileceğini söyledi. Ülger açısından, herkeste benzer sıkıntılar yaşanmaktadır.

Özden Zeynep Oktav için, Kürt otonom bölgesi yetkilileri, Türkiye ile bütünleşmeye razılar. Konfederal çözümü Irak açısından mümkün görmeyen Oktav, fiilen Irak'ta bölünmenin olduğuna işaret etti. Türkiye'deki Kürt sorunu ile diğer ülkelerdeki Kürt sorunları arasında

farkların olduğunu belirten Oktav, Türkiye’de Kürtlerin, Süryanilerin ve diğerlerinin kendilerini azınlık olarak görmediklerini ve bu grupların kendi kimliklerinin tanınmasını istediklerini söyledi. Oktav’a göre, azınlık kavramını kabul edenler, aslında kimlik bazlı haklar elde edebilmek için bu kavramı benimsiyorlar. Çoğu insan, üniter devlet temelinde olamayız diye düşünüyor. Sonuçta, sorunu ciddi şekilde analiz etmek ve gerçekçi şekilde anlamak gerekiyor.

Hüsnü Kapu açısından, her Kürt ailesi bile farklı görüşlere sahiptir. Ortak çözümlerin önerilmesi halinde, uç noktaların merkeze kayacağını düşünen Kapu, 1984 – 1997 yılları arasında uygulanan devlet politikasının, bilinçli bir şekilde Kürt milliyetçiliğini körüklediğini düşünmektedir. Kapu’ya göre, devlet veya devletin içinde odaklanmış bazı gruplar, din olgusunu yok etmeye çalıştı ve bu amaçla bölgedeki medreseler işlevsiz hale getirildi. Sünni İslamı içselleştiren grup, Kürtlerdi. Devletin içinde odaklanmış söz konusu grupların geliştirip uyguladıkları politikalar sayesinde, bölgedeki kültürel yapı bozuldu ve aynı zamanda aileler göçe zorlandı. Batıya göç ettirilen aileler, daha keskinleşti. Bu nesil, adeta dinsizleştirildi. Böylece bağlarından kopmuş ve militarize olmuş yeni bir kitle ortaya çıktı.

Kimse, üst kimliği kabul etmiyor. Ancak İslam, belirlenecek üst kimliğin oluşmasında önemli bir bütünleştirici rol oynayabilir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı, üst kimlik olabilir. Bu sayede uç kutuplar ortada buluşturulabilir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı kapsamında belirlenecek haklar, mutlaka Anayasal güvence altına alınmalıdır. Devlet birimlerinde samimiyet olmalıdır. Maalesef bu samimiyet konusunda devlet birimleri arasında ortak bir anlayış bulunmamaktadır. Cesaret bulunmamakta, duygudaşlık (empati) bulunmamaktadır.

Öncelikle Devletin korkular üzerine kurulu yaklaşımı ortadan kaldırılmalıdır. Kanımca Kürtlerin yüzde 90’ının, federasyon, özerklik gibi talepleri bulunmamaktadır. Çoğu zaten Batı bölgelerinde yaşamaktadır. Temel sıkıntıları bu değil. Yeni politikalar, PKK’yı etkisiz hale getirebilir. Faili meçhuller ve yasadışı eylemler, PKK’ya katılımı artırıyor. Devlet hatalarını kabullenip, samimi tavırlar sergilemelidir. Devletin şimdiye kadar askıya almış olduğu ve son yıllarda kabullenmeye başladığı bazı temel hakların bir lütuf olarak verildiği algısını oluşturacak söylemler kesinlikle kullanılmamalıdır. Güç mesafesi oluşturacak söylemlerin kesinlikle terk edilmesi gerekir.

Mehmet Dikkaya, sorunu yapay sorun olarak görmekte ve her iki grubunda, bu çatışmadan kazançlı çıkacağını düşünmemektedir. Yapılan açılımlar sonucu kendilerinin muhatap alınması nedeniyle, bölgede bir heyecanın yaşandığını belirten Dikkaya, Türk kimliğine dayalı politikaların, sorunu daha da büyüttüğünü düşünmektedir. Kötü niyetli şövenist Kürt milliyetçilerinin, var olduğunu da kabul eden Dikkaya, girişimci eşitlikçilik sağlanırsa, sorunun çözüleceği inancına sahiptir.

Hasan Oktay, o bölgede asli unsurların, Kürtler, Süryaniler ve Araplar olduğunu öne sürdü. Malezya’da olduğu gibi, Oktay, bölgede Kürtlere özel bakanlıkların kurulması halinde sorunun çözümünün mümkün olup olmadığı yönünde bir soru ortaya attı.

Annelerin ağlamaması gerektiğini savunan **Yıldırım Turan**, terörle mücadelenin, sadece silahla mücadele olmadığını, terörün ekonomik ve sosyo-kültürel boyutuyla da mücadele edilmesi gerektiğini belirtti.

Ali Balcı ise, uzlaşmacı anlayışın sorunu çözmek için uygun olmadığını vurguladı. Grupların, bireylerin kendi haklarını maksimize etme çabasına imkân tanıyan radikal demokrasi'nin tam ifade özgürlüğünü de içerdiğini söyleyen Balcı, insan hakları söylemiyle de sorunun çözümünün mümkün olmadığı görüşünde. Sorunun, bireysel haklar bazında ele alınmasını isteyen Balcı, anlaşı kültürünün geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Ömer Faruk KAPU (İnşaat Müh.) Hüsnü Kapu'nun kardeşi, sorunun temelinde toprak kavramını görerek, PKK boyutunun mutlaka Kürt sorunundan ayrılması gerektiğini vurguladı. PKK, Kürtler için Kemalizm'in kötü taklidi. Kürtlerin kültürlerine, dillerine ve alanına, çok daha despotik, totaliter açıdan müdahale eden güç olarak görülen PKK, başarısız ve miladı dolmuş bir oluşumdur. Tasfiye edilmesi gerekmektedir. Kürt sorunu, asıl sorundur ve geleceği belirsiz bir süreç içermektedir. Türkler ile Kürtlerin attığı adımlar, geleceği belirleyecektir. Bireysel haklar temelinde de olsa, kısa sürede çözülmesi mümkün olan bir sorun değildir. Türkiye, Kürtleri şiddet ekseninden çıkararak, birlikte konuşma imkânı sunacak adımlar gerçekleştirmelidir. Kürtlerde bu adımlar sayesinde ikna olmalıdır. Köylerin isimlerini değiştirelim, bazı haklar verelim gibi adımlar yeterli değildir. Aslında Kürtleri PKK'nın yanına iten devletin kendisidir. Kürtlerde, PKK'nın kendilerini kurtaracağı beklentisi yoktur. Devlet, bu nedenle Kürtler ile PKK'yı ayrıştıracak bir politika izlemelidir. Kürtlere bir şeyler verelim, sussunlar demek yeterli değildir. Kürtler için konfederasyon/federasyon gibi bir yapıyı düşünmek gerekmektedir.

Son olarak, **Burhanettin Duran**'a göre, sorun, yapay değil, gerçek bir sorundur ve hükümetin açılımı bir süreci içermektedir. Aslında yeni başlayan bu süreç Kemalizmin güvenlikleştirmesinden kurtulmayı ve demokrasiyi derinleştirmeyi içermektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren var olan Kürt sorunu bütünlükçü yaklaşımla ele alınması gereken bir sorundur. Korkulardan ve paranoyalardan arındırılmış bir politika ile sorunun üzerine gidilmesi gerekmektedir. Kimliklerin tanınması önemli bir konu olmakla beraber kimlik ve toprak fetişizmi yapmaya gerek yoktur. Bir arada yaşamak açısından Türklerle Kürtlerin ne kadar iç içe geçtiği fark edilmelidir. Ancak öte yandan karşılıklı önyargıların bireysel ve kolektif düzeyde tartışılması ve derin bir itiraf sürecinden geçirilmesi gerekir. Türkiye'nin batı bölgelerinde özellikle göç alan şehirlerinde Kürt sorunu etrafındaki gerilim daha tehlikeli boyuttadır. Almanya'daki Türklerin yaşadığı yabancı düşmanlığına benzer yansımalarla sorun daha da kötüleşme potansiyeli taşımaktadır. Sorunun çözümü için bireyden ve topluluklardan başlayan ve devleti kuşatan bir dönüşüm iradesine ihtiyaç vardır.

3.

“Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”

Türkiye’nin Ortadoğu politikası üzerine değerlendirmelerde bulunan **Ramazan Gözen**, dış politikada üç türlü yaklaşımın olduğunu ifade etti. Birincisi, ideolojik faktörler. Bu faktörler, oldukça karar verme sürecinde etkindir. Osmanlı gibi olmama felsefesi gibi. İkincisi, ideolojik talepler her zaman gerçekleşmedi, ancak uluslar arası konjonktür daha etkili olmuştur. Üçüncüsü, determinist dış politika analizleri yeterli değildir. Uluslar arası konjonktüre uygun liderlik olmalıdır.

Türkiye – Irak ilişkilerini irdeleyen **Veysel Ayhan**, *Türkiye – Irak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Başbakanlar Toplantısının Ardından*⁷ isimli konuşmasında, konseyin, birçok alanda taraflar arasındaki ilişkilerin ve işbirliğinin güçlendirilmesini hedeflediğini belirterek, yine de düzenlenen ortak basın toplantısında tarafların su kaynaklarının paylaşımı, egemenlik hakları ve güvenlik alanında yaşanan sıkıntıları dile getirdiğini belirtti. Toplantı sırasında öne çıkan konular arasında, güvenlik alanlarında işbirliği, ülkeler arasındaki karşılıklı ticaretin geliştirilmesi, iki yeni sınır kapısının açılması, su kaynaklarının yönetimi ve paylaşımı ve doğal gaz ve petrol rezervlerinin işletimi gibi konular gündeme geldi. İki ülke arasında başta ekonomi olmak üzere siyasi, güvenlik ve diplomatik alanlardaki ilişkilerin mümkün olduğu kadar geliştirilerek, uzun dönemli stratejik ortaklık kurulması hedeflenmektedir. Ancak taraflar önceliği ekonomik ilişkilere vermiştir. Çünkü güvenlik ve siyasi alanlarda tarafların bazı çekinceleri bulunmaktadır.

İki ülke aynı zamanda Irak ve Suriye arasında tırmanan gerginliğin diyalog yoluyla çözülmesi taraftarıdır. Türkiye, Erbil’de konsolosluk açma fikrini ilk kez bu toplantıda gündeme getirmiştir. Ancak taraflar arasında bazı sorunların bulunduğu da gözden kaçmamaktadır. Bu sorunların başında, sınır ötesi operasyonlar, Kerkük’ün statüsü ve su kaynaklarının paylaşımı gibi konular gelmektedir.

Türkiye – Suriye ilişkilerine değinen **Özden Zeynep Oktav**⁸’a göre, Suriye açısından değişimleri gerektiren faktörler şunlardır: Irak işgali ve Irak’taki ABD askeri varlığı, demokratikleştiği mesajı verme isteği, Türkiye’ye bakışın, özellikle 1 Mart tezkeresi sonrasında olumlu yönde değişmesi ve Türkiye’ye sempati duyulmaya başlanması ve son olarak eski Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in, ABD ve AB’nden gelen tepkilere rağmen, Suriye’yi ziyaret etmesi. Bu faktörler, Suriye’yi Türkiye’ye yakınlaştırmıştır. Türkiye’nin müttefikliğine ihtiyacı bulunan Suriye, uluslararası camiadan dışlanmak istememektedir.

⁷ Metnin tamamı için bakınız:

http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/20091016_t%c3%berkiye.%c4%b1rak.pdf

⁸ Bu konuda yazarın görüşlerini detaylı şekilde öğrenmek için bakınız: *Limits of Relations with the West: Turkey, Syria and Iran*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2008.

Türkiye açısından ise, iki temel faktör bulunmaktadır. Birincisi, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin sorunlu olması ve ikincisi potansiyel ticaret hacmidir.

İlişkiler sürdürülebilir mi? Türkiye, Batı'nın parçası olma isteğinden vazgeçmedi. İlişkiler, konjonktürelidir. Suriye şimdilik zayıf konumdadır. İsrail ile ilişkilere bakıldığında, AK Parti hükümeti, İsrail karşıtı söyleme sahiptir, ama İsrail ile ilişkilere son derece önem vermektedir. Sessiz bir anlaşma var gibi. Çünkü İsrail, Başbakan Erdoğan'ın çıkışlarını anlayışla karşılamaktadır.

Mesut Özcan, *Mesafeden Müdahaleye Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*⁹ isimli konuşmasında, 1999 – 2009 döneminde Türkiye'nin izlediği Ortadoğu politikasını irdeledi. Bu dönemde, Türk dış politikasının Ortadoğu bölgesi bağlamında devrimsel değişimler yaşadığını söyleyen Özcan, Türkiye'nin geleneksel Ortadoğu politikasının, bu bölgeye mümkün olduğunca mesafeli yaklaşmak olduğunu hatırlatarak, günümüzde ise, Türkiye'nin bölgedeki sorunların çözümünde ilk akla gelen aktörlerden birisi olduğunu belirtti. Özcan'a göre, 15 yıl boyunca büyük ölçüde güvenlik endişeleri temelinde Türk dış politikası şekillenmişti. Ancak günümüzde ise, Ortadoğu politikasında artık başka unsurlarda devreye girmektedir. Güvenlik endişelerinin azalması ile birlikte, ekonomik unsurlar da ön plana çıkmaya başladı. Aynı zamanda, Türkiye'nin AB adayı ilan edilmesi, iyi komşuluk ilişkileri prensibi çerçevesinde bu bölgeye yönelik politikalarını etkiledi. Bölgeye yönelik politikayı etkileyen diğer bir gelişme ise, 1 Mart 2003'te tezkerenin ret edilmesidir.

Türkiye, yeni politikasında, her düzeydeki aktörlerle temas kurarak, sadece askeri araçları kullanarak hareket etmekten kaçınmakta, aksine kendi güvenlik endişelerini diğer aktörlere de aktararak soruna ortaklaşa çözüm bulmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, ABD'nin yanında, Irak merkezi yönetimi, Irak Kürt bölgesel yönetimi ile temaslar kurma gayretleri, bu sorunları ortaklaşa çözmeye yönelik adımlar olarak görülmelidir.

Öcalan'ın yakalanmasının ardından, Suriye ile yaşanan dönüşümde karşılıklı güven inşası ve yeni bir dilin oluşturulması belirleyici rol oynadı. Özellikle Irak'ın işgali sonrasında ortaya çıkan sorunların çözümünde bölge ülkelerinin ortak tutum oluşturabilmesi yönünde geliştirilmeye çalışılan politikalar, dış politika aktörleri arasında karşılıklı güvenin tesis edilmesine yardımcı oldu.

Türkiye artık dış politikasında başarısız olma riskine rağmen inisiyatif almaya başladı. Diğer taraftan Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine yönelik genel bakış açısı da değişti. Geleneksel anlamda Türk elitleri için Ortadoğu kültürel anlamda geriliği temsil ediyordu ve bu nedenle bölge politikalarından uzak durulmalıydı. Günümüzde ise, Türkiye'deki ve Ortadoğu halkları arasındaki algı, karşılıklı olarak olumlu yönde değişti. Bölge politikalarına müdahil olmanın diğer bir nedeni ise, Türk karar vericileri, artık bölge ile kurulacak yakın ilişkileri, Batılı kimliğine hanel getirecek gelişmeler olarak görmemekte, aksine Türkiye'nin AB'ye yapacağı katkılardan birisi olarak nitelendirmektedir. Bu dönemde Türkiye, bölge politikalarında araçları da değiştirmiştir. Artık ticari ilişkileri, dış yardımları, uluslararası örgütleri, medya araçlarını ve karşılıklı insani etkileşimi, birer dış politika araçları olarak kullanmaktadır.

⁹ Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil tarafından hazırlanacak derleme kitapta, metnin tamamı basılacaktır.

Sonuçta, Türkiye'nin artan siyasi etkinliği, onun bölgesel güç olduğunu ve diğer aktörler tarafından dikkate alınması gereken bir aktör haline geldiğini göstermektedir.

Muhittin Ataman'a göre, Türkiye'nin genel ve bölgesel dış politikasında paradigmatik bir dönüşüm ve yeniden yapılanma yaşanmaktadır. Küreselleşme sürecinin yoğunlaşmasıyla devletlerin algıladıkları tehditler ve hedefledikleri çıkarlar ulusal olmaktan daha ziyade ortak (küresel veya bölgesel) olmaya başladı. Bundan dolayı uluslararası ilişkilerdeki klasik güç dengesi kavramı devletlerin dış politikalarını eskisi gibi etkili biçimde belirlememektedir. Diğer bir ifadeyle, balance-of-power (güç dengesi) anlayışından balance-of-(inter)-dependency (karşılıklı-bağımlılık dengesi) politikasına geçiş görülüyor. İzolasyon (tecrit) politikası da artık geçerliliğini yitirdi.

Türkiye, tüm Soğuk Savaş boyunca Batıya bağımlı olarak iki kutuplu bir dünya sisteminde güç dengesi siyaseti izledi. Ancak bir taraftan da ABD ile AB arasında yıllardır dengeleme politikası izliyordu. Türkiye bugün itibariyle bu dengeleme siyasetini çeşitlendirerek devam ettirmektedir. Batıya bağımlılığın azaltılmasıyla neticelenen bir Doğu (Ortadoğu) bağımlılık sürecini başlattı. Bu, aslında bağımlılığı kırmakla eşanlamlıdır, çünkü çok farklı devletlere, bölgelere bağımlı hale gelmek bir tarafla olan bağımlılık ilişkisini zayıflatır. Türkiye Ortadoğu'da benzer bağımlılıkları dengeleme politikası gütmektedir. Türkiye, bölgede hem İran ve Suriye'ye hem de Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerine bağımlıdır. Ancak bütün bu ülkeler daha büyük oranda Türkiye'ye bağımlıdır.

Bölgede taraf seçmek lüksüne sahip olmayan Türkiye, bu nedenlerden ötürü, çok taraflı ve çok kulvarlı siyaset izlemek zorunda kaldı. Önceleri, realist perspektife uygun olarak, rejim ve yönetim biçimlerine bakılmaksızın sadece resmi temsilciler muhatap alınıyordu. Günümüzde ise bir taraftan resmi ilişkiler çeşitlendirildi, diğer taraftan da Hamas, Hizbullah ve Irak'taki siyasal ve dinsel gruplar gibi gayri resmi aktörler de muhatap kabul edildi.

İbrahim Mazlum, *Dicle-Fırat Havzası'nın Hidropolitikliği ve Türkiye-Suriye-Irak İlişkileri*¹⁰ başlıklı konuşmasına, günümüzde Türkiye kişi başına düşen su miktarı açısından yeterli oranda suya sahip gibi görünse de hızlı nüfus artışı, küresel iklim değişikliği ve bölgesel kuraklık gibi etmenlerin etkisiyle yakın gelecekte su gerilimi yaşamaya aday ülkelerden biri olduğunu belirterek başladı. Özellikle 1980ler ve 1990larda, Türkiye ve komşuları arasında Dicle-Fırat Havzası temelinde oluşan anlaşmazlıkların mutlak su yetersizliğinden değil algılanan su yetersizliğinden kaynaklandığını savunan Mazlum, her üç ülkenin su kullanım projeksiyonları değerlendirildiğinde, gereksinim duyulan su miktarının karşılanması için Dicle Nehri'nin ortalama debisinin % 14, Fırat Nehri'nin ortalama debisinin de % 48 fazlasına gereksinim olduğunu belirtti. Gerek bu nedenden ötürü gerekse de her üç ülke tarafından daha yoğun olarak kullanılması dolayısıyla, Fırat Nehri üzerinde anlaşmazlık çıkma olasılığının Dicle Nehri'ne oranla daha yüksek olduğunu savundu.

Üç çığır ülkesi arasındaki hidropolitik ilişkilerin çeşitli doğrudan ve dolaylı etmenler tarafından şekillendirildiğini belirten Mazlum, söz konusu etmenleri aşırı nüfus artışı, çığır

¹⁰ Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil tarafından hazırlanacak derleme kitapta, metnin tamamı basılacaktır.

ülkelerinin ekonomik ve siyasal yönelimleri, ülkelerin Dicle ve Fırat Nehirleri'ne bağımlılıkları, ülkeler arasındaki güç dağılımı ve her üç ülkenin hidropolitik ilişkiler tarihindeki gerginlikler ve işbirliği girişimleri olarak sınıflandırdı.

Ekim 1998'de yaşanan kriz sonrasında, Türkiye ile Suriye arasındaki hidropolitik ilişkilerin hızlı bir biçimde düzelmeye başladığını belirten konuşmacı, geçtiğimiz 10 yılın geneline yayılan bir işbirliği dinamiğinin ortaya çıktığını savundu. Her iki ülkenin teknik alanda geliştirdikleri ilişkilerin ve imzaladıkları anlaşmaların hatta Asi Nehri üzerinde kurulması düşünülen Dostluk Barajı gibi ortak projelerin söz konusu işbirliği dinamiğinin örnekleri olduğunu vurguladı.

Son dönemde, Türkiye ile Irak arasındaki hidropolitik ilişkilerde de ilerleme kaydedildiğini vurgulayan İbrahim Mazlum, ancak kısa ve orta vadede bu ilerlemeyi zedeleyebilecek iki gelişmenin yaşanabileceğini savundu. İlk olarak, ABD'nin 2003 müdahalesi sonrasında, Irak'ın acilen kalkınma gereksinimi içinde olduğuna ve bu amaçla oluşturulan kalkınma politikalarında tarımın önemli yer tuttuğuna değinen yazar, bu nedenle Irak için suyun stratejik öneminin giderek artacağını, bu durumun da çeşitli anlaşmazlıklar üretebileceğini belirtti. İkinci olarak, yeni oluşturulan Irak Anayasası'na göre, su kaynaklarının yönetimi konusunda hem merkez hükümete hem de bölgesel yönetimlere çeşitli yetkiler verildiğini belirten yazar, bu alanda oluşabilecek bir yetki karışıklığının ya da ülke içindeki çeşitli gruplar arasında ortaya çıkabilecek su kullanımı ve paylaşımı sorunlarının yukarı çığır ülkesi Türkiye'ye dışsallaştırılabileceğini ve bunun da çeşitli anlaşmazlık ve gerilimler üretebileceğini savundu.

Kemal İnat, *Dünyanın Gündemindeki Ülke: İran*¹¹ isimli konuşmasında, “komşular arası sıfır problem ilişkisini, maksimum çıkar ilişkisine dönüştürme gayreti içinde olmalıyız” şeklindeki politikanın hayata geçmiş örneğini, Türkiye – İran ilişkilerinin oluşturduğunu ifade etti. İnat'a göre, Türkiye ile İran arasında son dönemde artan işbirliği, özellikle güvenlik ve ekonomi alanlarında yoğunlaşmaktadır. Türkiye'nin İran'la ilişkilerindeki hızlı gelişmede Davutoğlu'nun dış politika anlayışının büyük payı olduğunu kabul eden İnat, Türkiye'nin gerek komşularıyla gerekse bölgesindeki diğer ülkelerle, özellikle ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi konusunda attığı her adımın, ortak bir havza oluşturmaya yönelik girişim olarak tanımlandığını belirtti. Böyle bir havzanın parçasını oluşturacak aktörler arasında kurulacak karşılıklı bağımlılık ilişkisinin bölgesel istikrara doğrudan katkıda bulunacağını ifade eden İnat, bu sayede, iki ülke arasındaki ilişkilerin çatışma merkezli olmaktan çıkıp, işbirliği merkezli boyuta dönüşeceğini düşünmektedir. Özellikle karşılıklı bağımlılığın, ekonomik alanda kurulması gerektiğine işaret eden İnat, gerginlik ve çatışmadan uzak işbirliği eksenli bir ilişki tarzına sahip iki ülkenin, güçlü ekonomilerinin de yardımıyla, bölge ve dünya politikasındaki etkinliklerinin artacağını savunmaktadır.

İnat açısından, Türkiye ile İran arasında PKK/PJAK terörüne karşı bir fiili stratejik ittifak bulunmaktadır. Türkiye ve İran arasında doğalgaz alanında işbirliğinin kaçınılmaz olduğunu belirten İnat, bunun sebeplerini şöyle sıralamaktadır: Türkiye'nin hızla artan enerji ihtiyacı,

¹¹ Yazarın konuşmasının tam metni için bakınız: *Ortadoğu Analiz*, Ekim 2009, Cilt 1, Sayı 10, s. 8 – 16.

İran'ın zengin enerji kaynakları ve Türkiye'nin giderek artan bir şekilde enerji köprüsü olması. İdeolojik bakış açısının ilişkilerde önemini yitirdiğini söyleyen İnat, Türkiye ile İran'ın gelişmiş ülkeler safına dâhil olabilmeleri için yapmaları gerekenin, mevcut ticaret hacmini, 100 ila 150 milyar dolara çıkarmaları olduğunu belirtti. Son olarak, İnat, Fransa ve Almanya'nın yaptığı gibi, iki ülkenin, çatışma ve gerginlikler dolu tarihi geçmişlerini bir tarafa bırakmalarını ve başta ekonomik alanda olmak üzere, bütün konularda çok taraflı işbirliğini arttırarak, karşılıklı kalkınmaya hizmet etmelerini önerdi.

Tartışma kısmında ise, **Cüneyt Yenigün**, Türkiye'nin Batı'nın bir parçası olduğunu söyledi. Ama Yenigün'e göre, Türkiye, aslında Ortadoğu'nun sahibiydi ve bu nedenle bu bölgenin daha büyük bir parçasıydı. **Özden Zeynep Oktav** ise, Türkiye'nin sadece Cumhuriyet döneminde, Batı'nın parçası olma gayreti içerisinde politika güttüğünü belirtti.

Türkiye – İran arasında yaşanan savaşlar incelendiğinde, Türk tarafının daha şanslı olduğunu söyleyen **Mehmet Bülent Uludağ**, İran'ın Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne özel önem verdiğini ve bu örgütün İran için bölgede merkez ülke olma fırsatı sunan bir araca döndüğünü savundu. Türkiye'nin Batı bağlantısı da, bu sonuçta etkili oldu. Türkiye, Azerbaycan, Orta Asya ve Moskova ile bağlantı içerisinde olmalıdır. Ancak İran, Orta Asya'da daha rahat hareket etme imkânına sahiptir. Türkiye, İran'ı transit ülke olarak kullanmaktadır.

Hasan Oktay ise, Sadabat Paktı ile Atatürk'ün politikalarını hatırlattı. **Barış Özdal** ise Avrupa Birliği (AB)'nin bölgedeki konuma hakkında daha fazla bilgi vermesi için Veysel Ayhan'a soru sormayı tercih etti. Özdal'ın soruları şöyleydi: AB'nin bölgeye yönelik temel politikaları nelerdir? AB bölgedeki sorunların çözümünde nasıl daha aktif bir rol izleyebilir? **Bünyamin Bezi** de, Özdal gibi sorular sormayı tercih etti. Ortadoğu'da barış isteyen kimler? Ortadoğu'da demokrasiyi kimler istiyor? Türkiye'nin Ortadoğu politikası, dünya siyaseti açısından sürdürülebilir mi? Bezi açısından Türkiye'nin girişimleri, uzun dönemli sürdürülemez politikalar olarak görülmektedir. **Nebi Memiş**, Türkiye'nin, Ortadoğu ülkelerinin kendi aralarındaki çatışmalarını görmezden geldiğini söyledi. Ancak Memiş'e göre, Davutoğlu'nun kullandığı dil, Ortadoğu ülkelerinde uygulanmaya başlandı. **Ali Aslan**'a göre, uluslar arası politikada güç politikası halen daha mevcut ve şimdilik ABD Türkiye'nin yaklaşımını destekliyor, ancak zamanla koşullar değişince mevcut görüşlerde de değişim yaşanabilir.

Murat Yeşiltaş açısından, süreklilik ve değişim unsurları ne olursa olsun, Türk dış politikası genel olarak dengeleme (balancing) motivasyonu ile bandwagoning (peşine takılma) motivasyonu arasında bir çizgide sarkaç halinde duruyor. Bu zaman zaman süper gücün çeşitli şekillerde olmak üzere peşine takılmasıyla ortaya çıkarken, Türkiye revizyonist motivasyonla hareket eden bir dış politika anlayışına hiç bir zaman sahip olmamıştır. Türkiye'nin son yıllarda özellikle Ortadoğu eksenli uyguladığı dış politikayı ise yumuşak dengeleme (soft balancing) olarak tanımlamak mümkün. Bunun en güzel örneğini 2003 Irak Savaşı öncesi yaşanan süreç ve özel olarak 1 Mart tezkeresi yansıtıyor. Türkiye'nin dış politika motivasyonlarını belirleyen faktörler, uluslararası sistemdeki temel yapı ve değişim iken, Türkiye'nin bölgesel oryantasyonu da bu motivasyonu etkileyen faktörler arasında yer alıyor. Bu bakımdan Türkiye'nin temel dış politika sorunlarına ilişkin ortaya çıkan politikalarını sadece sistem-yapı'nın aktöre dayattığı bir süreç olarak ele almak çok zor.

Muzaffer Şenel, iki soru sormayı tercih etti: Türkiye'nin küresel stratejik vizyonu var mı? Bu vizyonda Ortadoğu'nun yeri nedir?

Mehmet Dikkaya, Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacminin doğal sınırlarına ulaştığını belirterek, ilişkilerin geliştirilmesini engelleyen İran'daki derin devletin olduğunu öne sürdü. İdeolojik katı tutum, İran'da mevcuttur. Yine de İran açısından da ilişkilere bakmak gerekiyor.

Rusya'nın da Ortadoğu'da güçlendiğini belirten **Vügar İmanov**, Çin'in de oldukça aktif politika izlediğini söyleyerek, bu sebeple Ortadoğu'daki çatışmaların artış gösterip göstermeyeceğini sordu.

Türkiye'nin bölgeye ilişkin geçmişe nazaran daha aktif rol oynadığını ve ilişkilerini dinamik diplomasiyle yürüttüğünü ifade eden **Burhanettin Duran**, izlediği politikaları sayesinde, Türkiye'nin bölge ülkeleri için aktif modellik yapıp yapmadığını ve Türkiye'nin Ortadoğu'yu Batılılaştırmasının mümkün olup olmadığını sordu.

Kamer Kasım'a göre, ABD'de kafa karışıklığı mevcut ve Türkiye'nin bölge politikasını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendiriyorlar. İran'ın nükleer silaha sahip olması, Türkiye için bir tehdittir. Türkiye, sorunun çözümü konusunda barışçıl yollara aktif katkı yapmalıdır. Obama'nın güç kullanmama kararı ise, aslında Türkiye için sıkıntı oluşturmaktadır. Çünkü İran'a karşı ekonomik yaptırım kararı almak için ABD Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurabilir. Bu da Türkiye'nin ticari çıkarlarına zarar verebilir.

Ercan Sancak açısından, Osmanlı'da, Batı'yı etkileme misyonu vardı. Osmanlı'nın son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde, kafa karışıklığı oluşturuldu. Tarihten gelen büyük devlet vizyonu o dönemde Türk siyaset adamlarında bulunmamaktaydı. Avrasya devleti olarak daha bağımsız ve daha geniş perspektifli bir dış politika izlenmeliydi. Şu anda izlenen dış politika daha bağımsız ve daha geniş perspektiflidir. Bu politikayı desteklemek için, Türkiye de, benzer şekilde orta menzilli füzesini üretmelidir. Silahlı Kuvvetlerin bu çalışmaları yapması gerekir. Rusya'nın dünya siyasetindeki gücü, silahlı gücünden gelmektedir. İran'da bu bilinçle hareket etmektedir.

Sancak'ın görüşlerini destekler nitelikte, **Alâeddin Yalçınkaya**, Türkiye'nin nükleer teknolojisini kurmasını önerdi. Sadece Türk Silahlı Kuvvetleri değil, özel şirketlerde bu sahada faaliyet göstermelidir. Türkiye'de Arap nüfus mevcuttur. Bu nüfustan ötürü, Türkiye'de Arap Lîgine girmeye çabalamalıdır. Çıkarları nedeniyle. Irak'ta Türkmen politikamız rasyonel değildir. Kürtler içinde politika gütmemiz gerekmektedir. **Muhittin Ataman** ise, Kürt sorununun, Türkiye, İran ve Suriye arasında ortak bağ olduğunu söyleyerek, bu sorunun, bölge devletleri arasında ortak sorun olarak algılanması gerektiğini ifade etti. **Özden Zeynep Oktav**, Türkiye ile İran arasında ortak değerler olmadığı için Fransa – Almanya benzeri bir işbirliğinin bu iki ülke arasında gerçekleşmesinin mümkün olmadığını söyledi.

Ramazan Gözen, “Ortadoğu'nun sahibiydik” kelimesinin yanlış bir kelime olduğunu vurgulayarak, bugün için geçerli olan bir dil olmadığını söyledi. Osmanlılık meselesinde yaygın olarak kullanılan dil, yukarıdaki dildir. Türk dış politikasının küresel vizyonu vardır. Ancak bu strateji küresel değerler üzerinden yapılırsa, bir anlam ifade edebilecektir.

Osmanlıcılık gibi bir politika izlemek, Türkiye'yi küresel politika izlemekten alıkoyar, bölgesel güç olmaya iter. Türkiye, küresel aktör olmak zorundadır ve Türkiye'nin bölgede etkin olabilmesi için, kendi içyapısını demokratikleştirmesi gerekmektedir. Sivil, demokratik ve çok kültürlü bir yapı oluşturmalıdır. Mevcut yabancı düşmanlığı algılaması ile bu mümkün değildir. Kendisi değişmeyen bir Türkiye, dış politikasının temellerini de değiştiremez.

Mesut Özcan, karşılıklı işbirliği girişimlerinin, kurumsal yapıya kavuşturulmasını önerirken, **Kemal İnat** ise, fonksiyonalist anlayışa göre hareket edilmesi halinde, Türkiye – İran ilişkilerinde örgütlenmenin ortaya çıkabileceğini belirtti.

Son olarak, **İbrahim Mazlum**, küresel güç olabilmek için küresel vizyona ve küresel güç kapasitesine sahip olunması gerektiğini söyledi. Ayrıca ekonomik ilişkilerin barışa yol açabileceğini vurguladı.

SON HALİ

4.

“Türkiye – Ermenistan İlişkileri ve Güney Kafkasya”

*Uluslararası Politikada Güney Kafkasya ve Türkiye ile Ermenistan Arasındaki Protokole Giden Yol*¹² isimli konuşmasında, **Alâeddin Yalçinkaya**, protokollerin her iki ülkede de tartışma konusu yapıldığını, ancak yine de ikili ilişkilerde önemli bir adım olduğunu söyledi. Fakat her iki ülkede ortaya çıkan tepkiler, protokollerin başarısı konusunda tereddütlere yol açmıştır. Protokollerin hazırlanmasında, ABD'nin zorunlu dış politika değişikliği önemli etken olmuştur. Türkiye- Ermeni sorunlarında, tarihi olaylar yoğun olarak kullanılmakta, çarpıtılmakta ve istismar edilmektedir. Ermeni tehciri ile ilgili tüm ülkelerin arşivleri açılmalı ve tarafsız şekilde incelenmelidir.

Konuşmasının devamında Kafkasya bölgesinin jeo-stratejik ve jeo-politik önemini anlatan ve tarihten günümüze kadar Kafkaslarda anti-Türkleştirme politikasının izlendiğini söyleyen Yalçinkaya'ya göre, Ermenistan, Rusya'nın bölgedeki politikasının en önemli ayağını oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın Moskova'ya yaklaşması, Rusya'nın bölgede güttüğü istikrarsızlaştırma politikasının sona ermesine neden olacaktır. Rusya'nın Güney Kafkasya'da hâkimiyet kurması, kendi toprak bütünlüğünü ve siyasi varlığını güvence altına alması için elzemdir. İngiltere, ABD ve AB için dağılan bir Rusya, bölgedeki çıkarlarının tehdit altına girmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle Rusya'nın bölgedeki kontrollü varlığı önem arz etmektedir. Rusya'nın bu politikası, Gürcistan ve Azerbaycan'ın ABD ve AB eksenlerine yaklaşmalarına da yardımcı olmaktadır.

Batılı ülkeler ve Rusya, Türkiye'nin kara sınırlarını kapatma politikasını gereksiz ve haksız görmektedir. Ermenistan, Türkiye ile Azerbaycan'ın kararlı politikaları ve konjonktürel değişimler nedeniyle, uzlaşmaya mecbur kalmıştır. Türkiye, komşularla sıfır problem politikası güderken, her ne pahasına olursa olsun, bu politikayı ulaşılması gereken bir hedef olarak görmemelidir. Aksi takdirde haklı davasından taviz vermeye hazır taraf görüntüsü verebilecektir. Sıfır problem iradesi beyanından, sanki sorunların kaynağı olmaktan vazgeçme gibi dış politika değişikliği anlaşılmalıdır.

Türkiye'nin Ortak Tarih Komisyonu kurma kararı son derece rasyonel bir öneridir. Mevcut durumdan, en çok zararı, Ermenistan görmektedir. Sınırlar karşılıklı teyit edilse bile, alt komisyonlar yoluyla, sınırların tartışma konusu yapılması ihtimalinden endişe eden Yalçinkaya açısından, Parlamentolar tarafından protokollerin uygulanmaması ihtimaline karşı, Türkiye, B ve C planlarına sahip olmalıdır. Protokollerin Dağlık Karabağ ile ilgili hükümleri muğlaktır. ABD'de çözüm istemektedir. Çünkü Türkiye'ye günümüzde daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Moskova'da çözüm taraftarıdır. Yine de bölgeyi kaybetmek istememektedir.

¹² Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil tarafından hazırlanacak derleme kitapta, metnin tamamı basılacaktır.

Ermenistan, Türkiye gibi, barıştan, işbirliğinden ve dostluktan yana politika izlemelidir. Protokoller, her iki tarafın çıkarlarını gözetererek kaleme alınmıştır. Ancak protokollerin imzalanması, bütün sorunların bugünden çözüldüğü anlamına gelmemektedir. Geline aşamada yok sayılmamalıdır. Türkiye, atacağı adımlarda, Azerbaycan ve Gürcistan'ı tedirgin edebilecek gelişmelere sebebiyet vermemelidir. Dağlık Karabağ sorununda, Ermenistan'a karşı baskı politikası izlenilmeli ve Rusya ve ABD'de harekete geçirilmelidir.

Mehmet Dikkaya, *Türkiye – Ermenistan İlişkileri ve Kafkaslar*¹³ isimli konuşmasında, Türkiye ile Kafkasya'nın kaderlerinin büyük ölçüde ortak olduğunu ve Türkiye'nin hem tarihsel hem stratejik bağları açısından daima Kafkasya'nın bir parçası ve bölgesel belirleyici gücü olduğunu düşünmektedir. Ermenistan ile ilişkilerin normalleştirilmesinin, Türkiye'nin yürüttüğü komşularla sıfır problem ve çok yönlü dış politikasının yansıması olduğunu belirten Dikkaya, özellikle Ermenistan'ın içine düştüğü ekonomik darboğaz ile Ağustos 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a askeri müdahalesi sonucunda, bu ülkenin ulaşım altyapısına zarar vermesinin de, bu süreçte etkili olduğunu ifade etmektedir.

Azeriler ile Ermeniler arasında, Sovyet geçmişlerinden ötürü, Türkiye'ye nazaran daha fazla yakınlığın bulunduğunu belirten Dikkaya, iki ülke arasındaki ilişkilerin, karşılıklı olumsuz algılamalardan ötürü, kısa sürede gelişmesinin mümkün olmadığını düşünmektedir. Türkiye – Ermenistan ilişkilerinde, her iki ülkenin daha yolun başında olduğunu savunan Dikkaya, yine de Türk – Ermeni İş Konseyi gibi sivil kuruluşlar ve Türkiye'de oluşan önyargısız sivil toplum dinamikleri ile akademik ilgilerin, bu yolun hızla kat edilmesine yardımcı olacağını beyan etmektedir. Ayrıca Dikkaya, Türkiye'deki Ermeniler ile Türkiye insanının, bölge halkıyla yüzyıllara dayanan ortak yaşam tecrübeleri ve kültürel alışverişi, bu bağın güçlenmesine yardımcı olacağını söylemektedir.

Dikkaya'ya göre, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler ciddi düzeyde değildir. Resmi olmayan yollarla gerçekleşen ticaret hacmi, yaklaşık 200 milyon dolardır. Kara sınırının açılması ise, bu ticaret hacmini hızla arttırmayacaktır. Ancak coğrafi yakınlığın verdiği avantaj süratle değerlendirilirse, özellikle sınır illerinde önemli düzeyde ekonomik gelişme yakalanabilir.

Bölgesel politikalar temelinde düşünüldüğünde, Ermenistan, Rusya'nın da desteği ile yeni bölgesel projelerde önemli bir güzergâh haline gelebilecektir. Ancak Dağlık Karabağ sorunu, ilişkilerin geliştirilmesinin önündeki en önemli engel olarak durmaktadır. Yine de ilişkilerin normalleştirilmesinin yanı sıra, küresel ve bölgesel aktörlerin de desteğiyle, tarafların çözüm bulması yönünde teşvik edici bir ortam oluşturulabilir.

Dikkaya açısından, bölgesel anlamında, bölgenin başat aktörü, Rusya'dır ve Türkiye ise bölgesel sorunların çözümünde ancak katalizör rolü oynayabilecektir. Azerbaycan'ın son zamanlarda Rusya ile doğal gaz antlaşmaları imzalaması, Rusya'nın bölgedeki başat rolünü teyit etmektedir.

¹³ Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil tarafından hazırlanacak derleme kitapta, metnin tamamı basılacaktır.

Sonuç olarak, ikili ilişkilerde, uzun süredir imkânsız görülen uygun bir politik ortam oluşmuştur. Fakat aşırı bir beklenti içerisinde olunmamalıdır. Duygusallıktan uzak bir şekilde geliştirilecek ilişkiler, Türkiye'nin alternatiflerinin artmasına öncülük edecektir. Türkiye'nin Azerbaycan politikası, uzun vadede Rusya ile ilişkilerini rasyonel bir zemine oturtmasına bağlı olarak başarılı olacaktır. Önümüzdeki dönemde, Kafkasya'da dengelerin yeniden değişeceği ve taşların yeniden oturmaya başlayacağı muhakkaktır. Türkiye, Ortadoğu ve Kafkasya'nın ortasında bulunan tam bir bölgesel güç olarak bölgesel politikalarını, tarihsel mirasını bütünüyle yeniden gözden geçirip değerlendirmeli ve bu değerlendirmeler neticesinde bölgedeki etkinliğini arttırmalıdır.

Kamer Kasım, *Türkiye ve Ermenistan Arasındaki Protokollerin Analiz*¹⁴ isimli sunumunda, Ermenistan'ın Avrupa – Atlantik sistemine en uzak noktada duran ülke olduğunu, politik ve ekonomik bakımdan Rusya'ya bağımlı durumda bulunduğunu ve topraklarında Rus askeri üsleri barındırdığını söyledi. Ermenistan ABD açısından Avrupa – Atlantik eksenine kazandırılması gereken ülkedir ve bu amaca ulaşmak için Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi ve Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi gerekmektedir. Ermenistan için Türkiye, Batı'ya açılan kapıdır. Ağustos 2008 askeri müdahalesi, Rusya'nın Batılı ülkeler için bölgede halen daha bir tehdit oluşturduğunu gösterdiğini ve bu nedenle gözlerin Rus müttefiki Ermenistan'a çevrildiğini ifade eden Kasım, Ermenistan'ın da, Rusya'ya aşırı bağımlılığının kendisi için zarar oluşturduğunu anladığını belirtti. Bu nedenle Ermeni yönetimleri için Türkiye ile ilişkileri normalleştirmek ve kara sınırını açmak hayati önemde konulardır.

Bilindiği üzere, Türkiye ile Ermenistan arasında normal ilişkilerin kurulamamasının nedeni, Ermenistan'ın Azeri topraklarını işgal etmesi ve Türkiye sınırını resmen kabul etmemesiydi. Ancak protokollerin imzalanmasını, genel olarak olumlu karşılayan Kasım, Tarih Komisyonu önerisinin kabulünün, Ermenistan açısından, soykırım iddialarının araştırılmasının benimsenmesi anlamına geldiğini ifade etti. Önceden Ermenistan ve diaspora, iddiaların gerçek olduğunu belirterek, araştırılmasına karşı çıkıyordu. Zaman içerisinde Ermenistan yönetimi, konuyu dış politika aracı olmaktan çıkarabilir. Kasım, Dağlık Karabağ sorununa çözüm bulunmadan, kara sınırının açılmasını mümkün görmemektedir. Çünkü Türkiye sınırı işgal nedeniyle kapatmıştı. En azından taraflar arasında bir mutabakatın ortaya çıkması gerekmektedir. Protokoller ile ilgili takvimin işleminin önünde ciddi sorunların olduğunu belirten Kasım, Dağlık Karabağ sorununa ilişkin kısa vadede bir olumlu gelişme beklememektedir.

Türkiye – Ermenistan ile Türkiye – Azerbaycan arasındaki ilişkileri birbirlerinden ayrı düşünmeyen Kasım'a göre, enerji alanında Azerbaycan, Türkiye'nin vazgeçilmez ortağıdır. Dağlık Karabağ sorununa çözüm bulunmadan kara sınırının açılması durumunda, Türkiye, bölge politikası ve enerji konularında ağırlığını yitirecektir. Kara sınırının açılması ise, Türkiye için önemli bir ekonomik girdi sağlamayacağını düşünen Kasım, Azerbaycan ile ilişkilerin bozulmasının, Türkiye açısından maliyetinin daha yüksek olacağına inanmaktadır. Türkiye – ABD – AB'nin, Ermenistan'ı Avrupa – Atlantik eksenine yönlendirmeye çalışırken,

¹⁴ Detaylı bilgi için bakınız: <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1036>.

Azerbaycan'ı Rusya eksenine kaydırmaması gerektiğini söyleyen Kasım, Azerbaycan'ın son günlerde Rusya ile imzaladığı doğal gaz anlaşmasını düşündürücü bulmaktadır.

*Gürcistan: Geçmişin Mirasından Geleceğin İnşasına*¹⁵ isimli konuşmasında, Gürcistan'da oluşan yabancı korkusuna vurgu yapan **Mehmet Bülent Uludağ**, gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemlerinde, Kafkasya'nın, iklim, bitki örtüsü, jeoloji, etnoloji, strateji ve diğer pek çok faktörlerden Anadolu ile aynı bütünün parçası olmasına rağmen, bu yakınlığın, Türk kültürel ve siyasal elitleri tarafından uzun müddet gerektiği şekilde algılanmadığını vurguladı ve bölgeye ilişkin belirgin ve kalıplaşmış bir ilgisizliğin olduğunu söyledi. Rusya – Gürcü savaşını değerlendiren Uludağ'a göre, 2008 yılında, siyasi konumunun zayıflaması üzerine, Gürcü lider Saakashvili, yeni bir psikolojik harekâta ihtiyaç duyuyordu. Kosova'nın bağımsızlığına tepki olarak, Rusya'nın karşı hamlesi olan Güney Osetya'yı tanıması, Gürcü lidere aradığı fırsatı sundu. Sürpriz bir şekilde bölgeye askeri müdahalede bulunan Gürcüler, Rus kuvvetleriyle şiddetli bir çatışma yaşadı. Aslında bu bir tahrik ve taciz operasyonuydu. Rusya'nın sert tepki vereceği düşünülüyordu. Adeta Gürcistan'ın istilasına benzer bir durum ortaya çıktı. Ancak Rus birlikleri, Tiflis'e girmeden durdu. Aksi takdirde, diğer ülkeler, 1956 Macaristan, 1968 Çekoslovakya ve Çeçenistan müdahalelerini hatırlayacak ve Rusya'nın eski imajı yeniden ortaya çıkacaktı. Yine de Rusya, bu iki bölgeyi geriye dönülemez bir şekilde ihlal etti.

Bu savaştan Gürcistan'ın kazançları şunlardır: ABD ve NATO'nun artan desteği ve AB'nin ekonomik yardımları. Bu aşamada artık Gürcistan, Batının himayesi altına girmiştir. Gürcüleri korkutan güç Ruslardır ve Gürcistan'da iktidar adayı Rus-yanlısı gruplar bu yüzden oluşmamakta, mevcut lider, kendisini bu sayede halkına mecburiyet olarak kabul ettirmektedir.

Ağustos 2008 saldırısının Rusya üzerinde uyarıcı etkisi olmuştur. Rusya'nın sebep olduğu ayrılıkçı hareketler, artık onun kontrolünden çıkmakta, sadık dostu Ermenistan ile bağlantısı kesilmekte ve Batılı güçler ile istemediği halde karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunların her zaman kendi aleyhine kullanılabileceğini artık Rus siyaset adamları da anlamıştır. Türkiye – Ermenistan yakınlaşmasına, bu nedenlerden ötürü, Rusya destek vermektedir. Dağlık Karabağ sorununda, Azerbaycan'ı tatmin edecek bir oluşumdan bahsedilmektedir. Türkiye ise, kara sınırını açarak, hem Ermenistan nazarında imajını düzeltebilir, hem de bunun için yapmış olduğu pazarlıkla, rayonlardan Ermeni askerlerinin geri çekilmesine katkıda bulunabilir. Bu gelişmelere, ABD ve Fransa'da destek vermektedir. Ermenistan, her ne kadar Rusya ile müttefiklik ilişkilerini sürdürse de, sonuçta kendi halkının çıkarlarını da düşünmek zorundadır. Azeri – Ermeni yakınlaşmasının, Kafkasya için olumlu etkisi olacaktır. Fakat bu iki bölgenin Gürcistan ile yeniden birleşmeleri, ancak uzun vadede çözülebilecek bir konudur. Bunun içinde bölgede pek çok dengenin değişmesi gerekmektedir.

Kafkaslar'da İstikrar Paktının oluşumu konusunda, Rusya faktörüne ve özellikle Putin'in oynadığı kişisel konuma özellikle dikkat etmek gerekmektedir. Bölgede gelişen Gürcü milliyetçiliğinin engellenmesi ve Rus faktörünün yapıcı hale getirilmesi gerektiğini ifade eden

¹⁵ Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil tarafından hazırlanacak derleme kitapta, metnin tamamı basılacaktır.

Uludağ, Edward Şevardnadze ile Saakaşvili'nin Amerikan yanlısı politikalarının, Rusları kızdırdığını söyledi.

Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan protokolü, *Türkiye – Ermenistan Diyaloğu: Uzun Bir Sürecin Başlangıcı mı?*¹⁶ isimli konuşmasında değerlendiren **Barış Özdal**, Ermenistan'ın bölgesel istikrarı ve güvenliği tehdit eden ve iyi komşuluk ilişkilerinin ruhuna aykırı tutumları nedeniyle, Türkiye'nin bu ülkeyle diplomatik ilişki kurmadığını, ancak gelinen sürecin bölgesel işbirliği ortamının oluşturulmasına yardımcı olacağını ve bölgenin istikrarına katkıda bulunacağını söyledi. Bu amaçla, Türkiye, Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirmek ve tek taraflı olarak güven artırıcı önlemler uygulamak istemiştir. Aslında 2005 yılında Başbakan Tayyip Erdoğan, Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan'a, bir mektup göndererek, ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde adımların atılmasını önermişti. Bu amaçla, Türkiye, Van Gölü'ndeki Akdamar Ermeni Kilisesini restore ettirmişti. Erivan – Antalya uçak seferleri başlamıştı. 2008 yılında ise, önce “peynir”, ardından da “futbol diplomasisi” başlatılmıştı. Fakat Sarkisyan'ın Devlet Başkanı olmasıyla birlikte, ikili ilişkilerde olumlu gelişmeler yaşandı.

Özdal'a göre, ilişkilerin normalleştirilmesine sadece devlet adamlarının karşılıklı tutumları değil, aynı zamanda uluslararası konjonktürde katkıda bulunmuştur. ABD'de Obama'nın seçilmesi ve Rusya'nın Ağustos 2008'deki askeri müdahalesi, Kafkasların jeopolitiğinde önemli değişimin yaşanmasına neden oldu.

Protokoller sayesinde, iki ülke ilişkileri hiç şüphesiz yeni bir boyut kazandı. Ancak Türkiye, Azerbaycan ile olan ilişkilerinde yaşadığı sorunları bir daha yaşamamak için son derece dikkatli davranmakta ve her gelişmeden Bakü'yü haberdar etmektedir.

Protokoller, öncelikle Türk dış politikasında bir şüredir uygulanan komşularla sıfır sorun politikası ve proaktif barış diplomasisi ilkelerinin bir uzantısıdır ve sadece ikili ilişkileri değil, bölgesel istikrara da katkı sağlayacaktır. Ermenistan açısından değerlendirildiğinde, bu ülkenin, zımnen, Türkiye ve Azerbaycan ile olan mevcut sınırlarını tanıdığı görülmektedir. Ermenistan, Dağlık Karabağ sorununa ilişkin olarak başta BM'de alınmış kararlarda vurgulanan Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü üstü kapalı kabul etmiştir. Taraflar, sınır sorunları dâhil, diğer sorunlarını barışçıl yöntemlerle çözmeyi kabul etmişlerdir. Kara sınırının açılması kararı ise, Ermenistan için oldukça olumlu bir gelişmedir. Yine de sınırın açılması bazı ön şartlara bağlıdır. Protokoller yürürlüğe girdikten iki ay sonra, taraflar karşılıklı olarak diplomatik temsilcilikler açacaklardır. Taraflar, terör, şiddet ve aşırılıklar ile mücadelede işbirliği olanakları aramayı kabul ettiler. Sonuçta protokoller, iki ülke ilişkilerinde yeni bir döneme işaret etmektedir. Fakat bu ilişkilerin iki toplum arasında var olan önyargıların ve tarihi olayların etkisi altında gelişme göstermek zorunda kalması ise sürecin zorluğuna ve belirsizliğine katkı yapmaktadır.

Tartışma kısmında, **Cüneyt Yenigün**, Türkiye ile Ermenistan arasındaki görüşmeleri, 1998 yılına göre, “daha ileri düzeyde, görüşme zeminine sahip girişimler” olarak

¹⁶ Konuşmanın tamamı için bakınız: ORSAM, *Ortadoğu Analiz*, Ekim 2009, Cilt 1, Sayı 10, s. 67 – 75. Aynı zamanda daha geniş bir versiyonu, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil tarafından hazırlanacak derleme kitapta basılacaktır.

nitelendirmektedir. Ermeni diasporasının yumuşamayacağını düşünen Yenigün, önkoşulsuz sınırların açılması ve önkoşulsuz Azeri işgalinin sona erdirilmesi gibi protokolda yer alan cümlelerin geçerli olmadığını söyledi.

Ali Aslan'a göre, sorunların bitmemesi kavramı, devletler tarafından istenilen bir yaklaşımdır ve aktörü, sorunların kendileri tanımlamaktadır.

Azerbaycan'ın protokoller karşısındaki tutumunu eleştiren **Hüsnü Kapu**, Azerbaycan yönetiminin sorunu çözmek için büyük bir sorumluluk almadığını öne sürdü.

İbrahim Kaya'ya göre, protokollere karşı olan Ermeni ve Türk tarafları, benzer nedenleri ortaya koymaktadır. Ermeni karşıt gruba göre, Kars ve Moskova antlaşmalarına atıf yapılması ile iki ülke arasındaki sınırlar tanınmış oluyordu. Kaya, Türkiye'nin, protokolle birlikte, kendi sınırlarını tartışmaya açtığını öne sürdü. Çünkü zaten Kars Antlaşması imzalandığı dönemde karşılıklı olarak teati edilerek yürürlüğe girmişti. Ermeniler protokolda, Dağlık Karabağ'daki Ermeniler için self-determinasyon hakkına ilişkin madde içermemesini eleştirmekte ve soykırım iddialarının tartışmaya açılmasından rahatsız olmaktadır. Tarih Komisyonunda, diğer disiplinlerden insanların olması istenmektedir.

Sorunların çözülebileceğini varsaymanın ve sorunları bütün olarak çözenin mümkün olmadığını belirten **Veysel Ayhan**, şu soruya daha rasyonel cevapların verilmesini istedi: Neden Türkiye, Azerbaycan tezlerine destek vermelidir? Ayhan, kardeşlik gibi soyut kavramlar ile dış politika yürütülmesine karşı çıkmaktadır.

Kendi iç sorunlarını çözmeden, iç barışı sağlamadan, dış politikada sorunun çözülemeyeceğini düşünen **Adem Çaylak**, Türkiye'nin Ermeni Tehciri sorunuyla yüzleşmesini istedi. Ermenileri, bölgenin yerleşik halklarından gören Çaylak, bölgede konfederal bir yapının hayata geçirilmesini mümkün görmüyor.

Giray Saynur Bozkurt, bir toplantıda, Dağlık Karabağ temsilcisinin kendisine, Şakalaşvili'nin Hitlerlere benzediğini ve Gürcistan'da yaşananların ise bir soykırım olduğunu söylediğini açıkladı. Azeri tarafının aksi görüşü savunduğunu, gerçekte soykırım yapan grubun, Ruslar olduğunu iddia ettiğini belirten Bozkurt, bu zıt yaklaşımlardan ötürü, Türkiye'nin zor durumda kaldığını ifade etti. Bozkurt, soruna nereden bakıldığının çok önemli olduğunu söyledi.

Kafkaslarda yaşanan gelişmeleri değerlendiren **Vügar İmanov**, öncelikle konuşmalarda kullanılan Transkafkasya kelimesine açıklık getirdi. Kafkas-ötesi (*Zakafkaziya*) anlamına gelen ve Rusların bölgeye geldikleri zaman ürettikleri bu kavramın yerine, Güney Kafkasya isminin daha makul olduğunu vurguladı. Nihayetinde, kullanılan kavramlar, düşünce dünyamızı şekillendirmektedir.

Azerbaycan, Ermenistan'a ambargo uygulamıyor, aksine bir Ermeni işgali söz konusudur. Kafkaslarda (kon)federasyon fikri, XX. yüzyılın başlarında mevcuttu. Hatta 1917-1920 arasında Azeri, Gürcü ve Ermeni toplumlarının temsilcileri arasında bu konularda çeşitli temaslar olmuş, kısa süren ortak bir yönetim ve bir parlamento kurulmuştu. 1934'te ise, Avrupa'da meskûn Azeri, Gürcü ve Kuzey Kafkas muhacirleri, ileride bir Kafkas Konfederasyonu kuracaklarına dair ayrıntılı bir belge hazırlamış ve bunu imzalamışlardı.

Türkiye ile Ermenistan arasında günümüzde Gürcistan üzerinden gerçekleştirilen gayri resmi bir ticaret bulunmaktadır. Kara sınırı kapalı, ama Ermenistan'a Türk malları sevk edilebiliyor. Ermenistan İstatistik Komitesi'nin resmi verilerine göre, geçen sene 200 milyon dolar civarında bir ticaret söz konusu idi. Bu senenin ilk yedi ayında ise, bu rakam 87 milyon dolardır (geçen sene bu, 120 milyon dolar idi). Tüm bunlar, Türkiye'den yapılan ithalattır. Dolayısıyla, kara sınırının kapalı oluşunun (ki bazıları bunu abartarak Berlin Duvarı'na benzetmekte) sembolik bir anlamı vardır.

Türkiye'nin bölgedeki yeni politikası, mevcut statükoyu değiştirmeyi amaçlamaktadır. Çünkü statüko, bölge ülkelerinin aleyhinedir. Mevcut durum, Moskova'nın lehine. Rusya açısından bakıldığında, bölgeye girmek isteyen bir Türkiye var. Kafkasya'da İstikrar ve İşbirliği Platformu, hayal olarak görülebilir ama yine de bir adımdır, bölge sorunlarına bölgeden hareketle müzakere ederek bulunacak çözümlere işaret etmektedir.

Son dönemdeki Türkiye – Ermenistan ilişkilerine baktığımızda, yapılan protokollerin asıl önemi, Ermenistan'daki eliti tam da ortadan ikiye bölmektedir. Protokol sonrası, zorlu bir süreç söz konusu olacaktır, hatta Ermenistan'da iktidar değişimi de ihtimal dâhilindedir. İlk defa Ermeni muhalefeti birleşme eğilimi göstermiştir. Petrosyan'ın ana muhalefet hareketi, protokollere tepki göstermiştir. Protokollere sert tepki gösteren aşırı milliyetçi Taşnakların amacı ise, Büyük Ermenistan'ı kurmak olan Ermeni davasını sonlandırmaktır. Rusya, bu bölgeye başkasının girmesini istemiyor.

Azerbaycan'daki iktidar, mevcut protokolleri, çıkarlarına aykırı buluyor. Yine de Türkiye'nin Ermenistan ile ilişki kurmasına resmi tepki vermiyor, ama sınırın açılmasına karşı çıkıyor. Çünkü son dönemde ekonomik olarak köşeye sıkışan Ermenistan'ın bu vesile ile nefes alabileceği ve işgal ettiği yerlerden çekilmeyeceği düşünülmektedir. Türkiye yanlısı muhalefet ise bu süreçte Ankara ile daha sıkı işbirliğine girelim düşüncesindedir. Liberal/Batıcı grup da, söz konusu süreçlerin hiçbirisinin Azerbaycan'a zarar vermediğini düşünmektedir. Protokoller sayesinde Ankara'nın Erivan'a baskı uygulayacağını düşünerek, protokollere olumlu bakmaktadırlar.

İmanov açısından, son açılımın orta ve uzun dönemde bölgenin tümü için olumlu sonuçları olacaktır ve bu bağlamda meydanı sadece Rusya'ya bırakmamak gerekir. Ayrıca, ileride Kafkaslarda kalıcı bir istikrar ve barışın tesisi için aynen Yugoslavya'da olduğu gibi Kafkasya için Savaş Suçları Mahkemesi tesis edilmeli ve Ermenistan ile Azerbaycan arasında savaş çıkaran kişiler (ki bunlar arasında Dağlık Karabağ'da etnik temizlik ve katliamlara emir veren Sarkisyan da bulunmaktadır), savaş suçu işleyenler burada yargılanmalı, etnik temizliğe uğramış "kaçkın"lar yurtlarına dönmeli, bölgede savaşın bir daha ortaya çıkmaması için bölgesel bir istikrar ve işbirliği örgütü kurulmalıdır. İmanov, son olarak, federasyon, konfederasyon gibi Kafkas tarihinde denenmiş işbirliği modellerinin, bölgesel işbirliği bağlamında ve sorunların çözülmesi yolunda yardımcı bir unsur olarak zihinlerde tutulması gerektiğini ifade etti.

Protokolleri savunan **Kemal İnat**, Türkiye'nin kazanımlarını sıraladı: Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi, Azeri topraklarından Ermenilerin geri çekilmesi, Ermenistan'ın soykırım iddialarından vazgeçmesi, sınırların tanınması ve sınırın açılması. Bu kazanımların

Türkiye'ye zarar vermeyeceğini belirten İnat, bu durumda, Türkiye'nin kazançlı çıkmasının mümkün olduğunu söyledi.

Kamer Kasım ise, protokollerin, veya diğer bir ifadeyle ilişkilerin normalleşmesinin, diasporanın, Ermenistan üzerindeki etkisini azaltacağını ve diaspora kaynaklı sorunlarla uğraşmak zorunda kalacağını savundu. **Cüneyt Yenigün** de, Ermenistan ile ilişkilerin düzelmesi halinde, diasporanın gücünün azalacağını belirtti. **Kasım**'a göre, Ermenistan, 7 rayondan çıkmak istese de, Ermeni devlet elitleri arasında çatışma ortaya çıkabilir. Karşı tarafın adım atması halinde, Türkiye'nin rahatlayacağını düşünen Kasım, aksi takdirde Türk hükümetinin sıkıntıya düşeceğini söyledi.

Barış Özdal, Güney Kafkasya'da konfederal bir yapının uygulanmasının gerek bölgede etkin ve yönlendirici olabilecek büyük bir gücün olmaması gerekse bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin sorunlu olmasından dolayı mümkün olmadığı saptamasında bulundu. Özdal ayrıca, Güney Kafkasya'da ki güç dengesi sisteminin Ağustos 2008'de yaşanan Rus-Gürcü savaşından sonra değiştiğini belirterek, yeniden oluşturulmaya çalışılan bölgesel güç dengesinde Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin eskisinden daha güçlü olması gerektiğini söyledi.

Son sözü alan **Hasan Oktay**, şu açıklamada bulundu: Doğu Anadolu'da tedirginlik bulunmaktadır. Ermeniler de, Türkiye ile temas kurma arzusunda. Soykırım iddiaları, Türkiye'de abartıldığı kadar, Ermenistan'da sorun olarak görülmemektedir. Ermenistan'da insanlar, soykırım konusunda duygusal hareket etmeye teşvik edilmiştir. Türkiye, kurduğu ilişkiler sayesinde, Ermeni halkının duygusal yaklaşımını törpülemelidir. Türkiye, Ermenistan ile ilgilenmek zorundadır. Çünkü Ermenistan bir duvardır ve Ruslar tarafından inşa edildi. Bunu Türkiye kırmak zorundadır. Bu sayede Türkiye daha öte coğrafya ile yakın ilişkiler kurabilir. İkinci olarak, hükümet, Türkiye'yi Kafkasya'ya taşımak zorundadır. İran, Türkiye'nin bölgeye gelmesini istememektedir. Azerilere karşı, İranlıların tutumu olumsuzdur. Büyük Azerbaycan projesini, ABD desteklemektedir.

Düzenleme Komitesi Üyeleri

Prof. Dr. Alâeddin YALÇINKAYA

Sakarya Üniv. Uluslararası İlişkiler Bölümü

Doç. Dr. Ertan EFEGİL (Başkan)

Sakarya Üniv. Uluslararası İlişkiler Bölümü

Doç. Dr. Burhanettin DURAN

İstanbul Şehir Üniv. Siy. Bil. Ve Uluslararası İlişkiler Böl.

Doç. Dr. Kemal İNAT

Sakarya Üniv. Uluslararası İlişkiler Bölümü

Doç. Dr. Muhittin ATAMAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniv. Ulusl. İlişk. Böl.

Doç. Dr. Cüneyt YENİGÜN

İstanbul Kültür Üniv. Ulusl. İlişk. Böl.

Araş. Gör. Rıdvan KALAYCI (Sekreteryası)

Sakarya Üniv. Uluslararası İlişkiler Bölümü

Katılımcı Listesi

İsim	Kurumu
Mesut Özcan	İstanbul Ticaret Üniv.
Kamer Kasım	Abant İzzet Baysal Üniv.
Özden Zeynep Oktav	Yıldız Teknik Üniv.
Burhanettin Duran	Sakarya Üniv.
Kemal İnat	Sakarya Üniv.
Muhittin Ataman	Abant İzzet Baysal Üniv.
Veysel Ayhan	Abant İzzet Baysal Üniv.
Filiz Cicioğlu	Sakarya Üniv.
Ali Balcı	Sakarya Üniv.
Yıldırım Turan	Sakarya Üniv.
Rıdvan Kalaycı	Sakarya Üniv.
Murat Cemrek	Selçuk Üniv.
Neziha Musaoğlu	Trakya Üniv.
Vugar İmanov	İstanbul Şehir Üniv.
Tuncay Kardeş	Sakarya Üniv.
Muzaffer Şenel	Marmara Üniv.
Hasan Oktay	Araştırmacı - Yazar
İrfan Kaya Ülger	Kocaeli Üniv.
İbrahim Mazlum	Marmara Üniv.
Nesrin Kenar	Sakarya Üniv.
Giray Saynur Bozkurt	Sakarya Üniv.
Ali Aslan	University of Delaware
Cüneyt Yenigün	İstanbul Kültür Üniv.
Alaeddin Yalçınkaya	Sakarya Üniv.
Ertan Efegil	Sakarya Üniv.
Mehmet B. Uludağ	Çanakkale 18 Mart Üniv.
Ramazan Gözen	Çankaya Üniv.
Müge Aknur	Dokuz Eylül Üniv.
Ercan Sancak	Fatih Üniv.

Mehmet Dikkaya	Kafkas Üniv.
Adem Çaylak	Kafkas Üniv.
Hüsnu Kapu	Kafkas Üniv.
Barış Özdal	Uludağ Üniv.

SON HALİ

Program

“TÜRK DIŞ POLİTİKASI GÜNCEL SORUNLARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME TOPLANTISI I”

Düzenleyen Kurum: Sakarya Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü

Tarih: 1 - 3 Ekim 2009

Yer: Sakarya Üniversitesi Kırkpınar Uygulama Oteli Tesisi, Adapazarı

PROGRAM

01 EKİM 2009

09:00 - 09:30 - Kayıt / Çay - Kahve İkramı

BİRİNCİ OTURUM

“SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NIN TEMEL ANLAYIŞINDA DEĞİŞİM”

09:30 - 09:40 - Prof. Dr. Ramazan GÖZEN - Çankaya Üniversitesi

09:40 - 09:50 - Doç. Dr. Cüneyt YENİGÜN - İstanbul Kültür Üniversitesi

09:50 - 10:00 - Doç. Dr. Burhanettin DURAN - Sakarya Üniversitesi

10:00 - 12:30 - Genel Tartışma

12:30 - 14:00 - ÖĞLE YEMEĞİ

(13:30 - 14:00 - Çay İkramı)

İKİNCİ OTURUM

“TÜRKİYE MODELİ VE KÜRT SORUNU”

14:00 - 14:10 - Yard. Doç. Dr. Ercan SANCAK - Fatih Üniversitesi

14:10 - 14:20 - Doç. Dr. Adem ÇAYLAK - Kafkas Üniversitesi

14:20 - 14:30 - Doç. Dr. Ertan EFEGİL - Sakarya Üniversitesi

14:30 - 19:00 - Genel Tartışma

02 EKİM 2009

09:00 - 09:30 - Toplantı Salonunda Buluşma

DÖRDÜNCÜ OTURUM **“TÜRKİYE’NİN ORTAOĞU POLİTİKASI”**

09:30 - 09:40 - Prof. Dr. Ramazan GÖZEN - Çankaya Üniversitesi

09:40 - 09:50 - Yard. Doç. Dr. Veysel AYHAN - Abant İzzet Baysal Üniversitesi

09:50 - 10:00 - Doç. Dr. Özden Zeynep OKTAV - Yıldız Teknik Üniversitesi

10:00 - 10:10 - Yard. Doç. Dr. İbrahim MAZLUM - Marmara Üniversitesi

10:10 - 10:20 - Doç. Dr. Muhittin ATAMAN - Abant İzzet Baysal Üniversitesi

10:20 - 10:30 - Doç. Dr. Kemal İNAT - Sakarya Üniversitesi

10:30 - 10:40 - Doç. Dr. Murat CEMREK - Selçuk Üniversitesi

10:40 - 13:00 - Genel Tartışma

13:00 - 14:00 ÖĞLE YEMEĞİ
(13:30 - 14:00 - Çay/Kahve İkramı)

BEŞİNCİ OTURUM **“TÜRKİYE - ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ VE GÜNEY KAFKASYA”**

14:00 - 14:10 - Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA, Sakarya Üniversitesi

14:10 - 14:20 - Doç. Dr. Mehmet DİKKAYA - Kafkas Üniversitesi

14:20 - 14:30 - Doç. Dr. Kamer KASIM - Abant İzzet Baysal Üniversitesi

14:30 - 14:40 - Yard. Doç. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ - Çanakkale 18 Mart Üniversitesi

14:40 - 14:50 - Dr. Hasan OKTAY - Araştırmacı

14:50 - 15:00 - Yard. Doç. Dr. Barış ÖZDAL - Uludağ Üniv.

15:00 - 18:30 - Genel Tartışma

Genel Görüşlerin Alınması, Tavsiyeler, Eleştiriler

“TÜRK DIŞ POLİTİKASI GÜNCEL SORUNLARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME TOPLANTISI II”

PROGRAM

Düzenleyen: Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Tarih: 3 – 5 Şubat 2010.

Yer: Sakarya Üniversitesi Esentepe Kampüsü

03 ŞUBAT 2010

09:00 – 09:30 – Toplantı Odasında Buluşma

OTURUM I

“TÜRKİYE’DE KARAR VERME SÜRECİ VE DIŞ POLİTİKA”

(09:30 – 12:30)

09:30 – 09:40 – Prof. Dr. Bülent ARAS, İTÜ (O.B.)

09:40 – 09:50 – Yard. Doç. Dr. Tuncay KARDAŐ, Sakarya Üniv. (O.B.)

09:50 – 10:00 – Araş. Gör. Filiz SEVER CİCİOĞLU, Sakarya Üniv.

10:00 – 10:10 – Yar. Doç. Dr. Müge AKNUR, Dokuz Eylül Üniv.

10:10 – 10:30 – Çay Molası

10:30 – 12:30 – Tartışma

ÖĞLE YEMEĞİ

12:30 – 13:30

OTURUM II
“KİMLİK, DEVLET SİSTEMİ VE DIŞ POLİTİKA”

(13:30 – 18:00)

13:30 – 13:40 – Prof. Dr. Ramazan GÖZEN, Çankaya Üniv. (O.B.)

13:40 – 13:50 – Araş. Gör. Ali BALCI, Sakarya Üniv.

13:50 – 14:00 – Doç. Dr. Murat CEMREK, Selçuk Üniv.

14:00 – 14:10 – Doç. Dr. Adem ÇAYLAK , Kafkas Üniv.

14:10 – 14:20 – Ali ASLAN, Delaware Univ.

14:20 – 14:40 – Çay Molası

14:40 – 18:30 – Genel Tartışma

04 ŞUBAT 2010

09:00 – 09:30 – Toplantısı Salonunda Buluşma

OTURUM III

“TÜRKİYE VE BALKANLAR”

(09:30 – 12:30)

09:30 – 09:40 – Prof. Dr. Sibel TURAN, Trakya Üniv. (O.B.)

09:40 – 09:50 – Doç. Dr. Cüneyt YENİGÜN, İstanbul Kültür Üniv.

09:50 – 10:00 –Yard. Doç. Dr. Nesrin KENAR, Sakarya Üniv.

10:00 – 10:10 – Yard. Doç. Dr. Birgül Demirtaş ÇOSKUN, Başkent Üniv.

10:10 – 10:30 – Çay Molası

10:30 – 12:30 – Genel Tartışma

ÖĞLE YEMEĞİ

(12:30 – 14:00)

OTURUM IV

“TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ”

(14:00 – 18:30)

14.00 – 14:10 – Prof. Dr. Kamuran REÇBER, Uludağ Üniv. (O.B.)

14:10 – 14:20 – Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER, Kocaeli Üniv.

14:20 – 14:30 – Yard. Doç. Dr. Yonca ÖZER, Marmara Üniv.

14:30 – 14:40 – Yard. Doç. Dr. Tarık OĞUZLU, Bilkent Üniv.

14:40 – 14:50 – Yard. Doç. Dr. Rabia Karakaya POLAT, Işık Üniv.

14:50 – 15:00 – Yard. Doç. Dr. Barış ÖZDAL, Uludağ Üniv.

15:00 – 15:20 – Çay Molası

15:20 – 18:30 – Genel Tartışma

05 ŞUBAT 2010

09:00 – 09:30 – Toplantısı Salonunda Buluşma

OTURUM VI

“KIBRIS’TA GÖRÜŞMELER VE ADANIN GELECEĞİ”

(09:30 – 12:00)

09:30 – 09:40 – Doç. Dr. İbrahim KAYA, Çanakkale 18 Mart Üniv. (O.B.)

09:40 – 09:50 – Yard. Doç. Dr. Uğur C. Özgöker, Kadir Has Üniv.

09:50 – 10:00 – Doç. Dr. Mehmet HASGÜLER, Lefke Avrupa Üniv.

10:00 – 10:10 – Dr. Murat ÖZKALELİ, Lefke Avrupa Üniv.

10:10 – 10:30 – ay Molası

10:30 – 12:00 – Genel Tartışma

ÖĞLE YEMEĞİ

(12:00 – 13:30)

OTURUM V

“TÜRKİYE – AVRASYA İLİŞKİLERİ VE RUSYA”

(13:30 - 18:30)

13:30 – 13:40 – Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA, Sakarya Üniv. (O.B.)

13:40 – 13:50 – Yard. Doç. Dr. Turgut DEMİRTEPE, Niğde Üniv.

13:50 – 14:00 – Yard. Doç. Dr. Emre İŐERİ, Kadir Has Üniv.

14:10 – 14:20 – Yard. Doç. Dr. Saynur GİRAY BOZKURT, Sakarya Üniv.

14:20 – 14:30 – Yard. Doç. Dr. Ercan SANCAK, Fatih Üniv.

14:30 – 14:40 – Yard. Doç. Dr. Vügar İMANOV, İstanbul Şehir Üniv.

14:40 – 14:50 – Doç. Dr. Selçuk ÇOLAKOĐLU, Adnan Menderes Üniv.

14:50 – 15:10 – ay Molası

15:10 – 18:30 – Genel Tartışma